

TÜRKİYE'DE GELİR DAGILIMI ADALETSİZLİĞİ VE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE SOSYAL YARDIMLARIN GELİŞİMİ (2003-2012)*

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Cilt 5, Sayı 8, 2014
ISSN : 1309 - 4289

Adem ÜZÜMCÜ

Doç. Dr.,

Kafkas Üniversitesi,

İİBF İktisat Bölümü

ademuzumcu58@gmail.com

Mustafa KORKAT

Kars Valiliği,

Aile ve Sosyal Politikalar İl
Müdürlüğü

mkorkat@aile.gov.tr

* Bu çalışma, Kafkas Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalında Mustafa Korkat tarafından hazırlanan "Gelir Dağılımı Adaletsizliği ve Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Önemi (Kars İli Örneğinde Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezinden kısmen yararlanılarak ve güncellemelerle genişletilerek yazılmıştır.

ÖZ | Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk, günümüzde bütün ülkelerin ortak sorunudur. Bu iki sorunun çözümü ile ilgili politikalarda gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluğun birbirine etkileri göz önüne alınarak ülke/küresel düzeyde kapsamlı planların hazırlanması gerekmektedir. Dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk bir ölçüde bulunmaktadır. Son yıllarda küresel krizin etkisiyle yoksulluk ve gelir adaletsizliği daha görünür hale gelse de, Türkiye'de gelir dağılımında iyileşme, mutlak yoksul sayısında ve yoksulluk oranında görece azalma ortaya çıkmıştır. Bu olumlu gelişmede özellikle 2001 krizi sonrası siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanmasının yanı sıra hükümetin sosyal içerikli yardımları artırmasının büyük etkisi olmuştur. Bununla birlikte, sosyal yardımların miktarının artması yeterli değildir. Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede kalıcı çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelir Dağılımı Adaletsizliği, Yoksulluk, Sosyal Yardımlar, Türkiye

Jel Kodu: D63, I32, I38

Makaleyi çevrimiçi görüntülemek için QR
Kodu okutunuz.

THE DEVELOPMENT OF SOCIAL WELFARE EXPENDITURES IN CHALLENGING WITH POVERTY AND UNFAIR DISTRIBUTION OF INCOME IN TURKEY (2003-2012)

Kafkas University Journal of
Economics and Administrative
Sciences Faculty
Vol. 5, Issue 8, 2014
ISSN : 1309 - 4289

Adem ÜZÜMCÜ

Assoc. Prof. Dr.

Kafkas University,

Department of Economics

ademuzumcu58@gmail.com

Mustafa KORKAT

Kars Provincial Directorate Of
Family And Social Policies

mkorkat@aile.gov.tr

ABSTRACT | Unfair distribution of income and poverty are the common problems of all countries in these days. Therefore, local or global plans must be arranged concerning the solution of the problems of unfair distribution of income and poverty by considering the effects of both issues to each other. Unfair distribution of income and poverty is seen to a certain extent in Turkey as well as in the world. Although unfair distribution of income and poverty seemed relative rise with the effect of global crisis, recovery in income distribution, relative decrease in absolute poor number and poverty ratio have been witnessed in Turkey. Economic and politic stability, provided after the crisis of 2001, and the rise in social welfare contributed to this positive process. However, the amount of rise of social welfare is not sufficient. Permanent solutions must be generated to the process of challenging with unfair distribution of income and poverty.

Keywords: *unfair distribution of income, poverty, social welfare expenditures, Turkey*

Jel Code: *D63, I32, I38*

Scan QR Code to see this article online

Cite this paper | ÜZÜMCÜ A., KORKAT, M. (2014). "The Development Of Social Welfare Expenditures In Challenging With Poverty And Unfair Distribution Of Income In Turkey (2003-2012)". KAU IIBF Dergisi, 5(8), 135-166.

1. GİRİŞ

Bir ülkede gelir dağılımı adaleti ve insanların/çalışanların asgari gelir düzeyinin belirli bir noktanın altına düşmemesi, toplumsal barışın sağlanması ve korunması açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte gelir dağılımı kendiliğinden adil olarak gerçekleşmez. Üretim ve bölüşüm süreci kendi akışına bırakıldığı zaman çoğu kez sadece ekonomik değil, sosyal sorunlar da ortaya çıkabilmektedir. Örneğin, gelir dağılımı adaletsizliğinin bir görünümü olarak işsizlik ve yoksulluk belirgin hale gelmektedir.

Günümüzde devlet tarafından gelir dağılımına müdahale edilmesi ve yoksullukla mücadele sosyal devlet düşüncesinin bir gereği olarak görülmektedir. Çünkü kitle iletişim araçlarının çok geniş halk kitlelerine ulaşması, tüm kesimlerin bir birinden haberdar olmasını sağlamıştır. Aynı toplumun bireylerinin çok farklı hayat standardı içinde bulduklarının bilincine varmaları, bir takım sosyal sorunları beraberinde getirebilmektedir. Üstelik insanlar bu farklılığın sebeplerini sorgulamakta ve farklılıkların nedenini kamunun izlediği politikalara bağlayabilmektedir. Bu nedenle dünyada son 35-40 yıldır gelir dağılımı adaletsizliği ile yoksulluk birlikte ele alınmakta, bu iki önemli sorun dünya devletleri için ekonomik bir sorundan ziyade politik ve sosyal bir sorun olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, bu iki sorunu çözmeye dönük uzun vadeli politikalar üretilmekte, yoksulluk sorununun olumsuz etkilerini azaltabilmek amacıyla da kısa vadeli çözümler olarak sosyal yardımlar daha fazla kullanılmaktadır.

Bu çerçevede, bu çalışmada Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği, yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlar konusu ele alınmıştır. Çalışmanın planı şu şekildedir: ikinci başlıkta gelir dağılımı kavramları ve gelir dağılımı adaletsizliği, üçüncü başlıkta yoksulluk kavramı ve türleri, dördüncü başlıkta Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluğun genel görünümü, beşinci başlıkta yoksulluğu açıklayan yaklaşımlar ve yoksullukla mücadele, altıncı başlıkta yoksullukla mücadelede sosyal yardımların arttığı 2003-2012 döneminde Türkiye'de sosyal yardımların gelişimi ve önemi üzerinde durulmuş, sosyal yardımların etkinliğini sağlama ve yoksullukla uzun dönemli mücadele önerilerine de sonuç kısmında yer verilmiştir.

2. GELİR DAĞILIMI KAVRAMLARI VE GELİR DAĞILIMI ADALETSİZLİĞİ

İktisat literatüründe bir ülkede belirli dönem içinde üretilen toplam gelirin fertler, gruplar veya üretim faktörleri arasında dağılımına "gelir dağılımı" adı verilmektedir. Gelir dağılımı türleri denildiğinde genellikle fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel gelir dağılımı öncelikle ilk akla gelenlerdir. Bunun yanı sıra; eğitim durumlarına (ilk, orta yüksek eğitim), meslek gruplarına (mühendis, öğretmen, doktor, avukat, yönetici v.b), sosyal gruplara (ücretli-maaşlı, emekli, esnaf, tüccar, müteşebbis vb) cinsiyete göre gelir dağılımı ayrımlarına da yer verilebilmektedir.

Bunlardan fonksiyonel gelir dağılımına göre bir ülkenin milli geliri; işgücü faktörünün elde ettiği ücret, tasarruf/mevduat sahiplerinin faiz, toprak/gayrimenkul sahiplerinin rant ve müteşebbislerin kâr gelirleri biçiminde dört gruba ayrılmaktadır. Özellikle milli gelir içinde

ücret ve kar gelirinin yüksek, faiz ve rant gelirlerinin ise düşük pay alması arzulanmaktadır.

Kişisel gelir dağılımı; milli gelirin toplumu meydana getiren bireyler, aileler ve gruplar arasındaki dağılımıdır. Kişisel gelir dağılımında bir ülke milli gelirin genellikle %20'lik nüfus dilimleri arasında dağılımı söz konusudur. Bu gelir dağılımı altında, nüfusun her bir %20'lik dilimi, milli gelirin her bir %20'lik payını aldığı anda gelir dağılımı adaletinin sağlandığı (Lorenz Eğrisinin mutlak eşitlik doğrusu üzerinde bulunduğu ve Gini Katsayısının¹ sıfıra eşit olduğu) kabul edilmektedir. Ekonomik eşitsizliklerin oldukça iyi bir göstergesi olan kişisel gelir dağılımı sayesinde, en yüksek ve en düşük gelir grupları arasındaki farklar (eşitsizlik derecesi) belirlenir ve dağılımdaki eşitsizliğin nedenleri incelenir (Aktan, 2002: 19-20). En yüksek gelirli %20 ile en düşük gelirli %20'nin milli gelirden aldıkları payların arasında büyük bir fark varsa, gelir dağılımında eşitsizliğin büyük olduğu kabul edilir.

Sektörel gelir dağılımında, ülkede üretim sürecine katkıda bulunan tarım, sanayi, hizmetler ve inşaat gibi sektörlerin milli gelirden aldığı paylara göre gelir dağılımı değerlendirilmektedir. Bu dağılımda, her bir sektörün milli gelirden aldığı pay ile bu sektörlerin barındırdığı nüfus ve istihdamın orantılı olması adaletli bir sektörel gelir dağılımı olarak düşünülür.

Bölgesel gelir dağılımında ise bir ülkenin farklı bölgelerinin ülkenin üretimine yaptıkları katkı veya üretimden aldıkları pay akla gelmektedir. Bu bağlamda, bir ülkenin bölgeleri arasında gelir dağılımı adaleti açısından, iktisadi faaliyetlerde bölgeler arası önemli gelişmişlik farkının bulunmaması gerekmektedir. Eğer önemli bir farklılık varsa bunun azaltılması önerilmektedir. Çünkü bölgeler arası gelişmişlik farkları, sosyal patlamalara zemin hazırlayabilmekte ve eğer geri kalmış bölgelerle diğer bölgeler arasında etnik ve/veya dinsel farklılıklar varsa ülkenin bölünmesine kadar varan sonuçlar üretebilmektedir.

Gelir dağılımı adaletsizliği veya bozukluğu, günümüzde hem ulusal ve bölgesel düzeyde, hem de küresel düzeyde önemli bir sorundur. Bu sorun son birkaç yüzyıldır varlığını daha da çok hissettirmiştir. Ülkeler arasında ve ülke içinde gelir uçurumunun oluşması, insanların en temel ihtiyaçlarından bile yoksun olması, hem ulusal hem de uluslararası kuruluşların ilgisini bu konuya çekmektedir. Bu noktada ülkeler arasında gelir dağılımının adaletsiz olmasının büyük çaplı krizlerin hazırlayıcısı olduğu da ileri sürülebilmektedir (Üzümcü, 2009: 19).

Gelir dağılımı adaletinin olmadığı yerlerde insanlar arasında güçlü bir sosyal dayanışma yoksa yukarıda belirtildiği gibi, sosyal patlama ve bunalımların çıkması kaçınılmazdır. Bunun için diyebiliriz ki, gelir dağılımı adaletsizliği, sadece ekonomik bir sorun değil aynı zamanda sosyal bir sorundur. Bu nedenle ülkeler mevcut eşitsizlikleri önleme veya azaltma, ayrıca gelir düzeyleri düşük kesimlerin gelirlerini artırıcı politikalar üretmek zorundadırlar. Bu bağlamda, örneğin

¹ Gini katsayısı (G), kare şeklindeki bir kutu diyagramın ortasından 45°'lik açıyla geçtiği varsayılan doğrunun (mutlak eşitlik doğrusu) hipotenüs olduğu üçgenin alanıyla (Y), nüfusun gerçekte mevcut gelirden aldığı payı temsil eden Lorenz Eğrisi arasında kalan alanın (X) birbirine oranlanması ile elde edilebilmektedir: $G = X / Y$. Eğer gelir dağılımı tam adilsen; $X / Y = 0$ olduğu için mutlak eşitlik doğrusu (45°'lik) geçerli olurken Gini katsayısı sıfır değerini almaktadır. Eğer geliri tek bir kişi alırsa; bu kez Gini katsayısı değeri 1 olurken en adaletsiz gelir dağılımı ortaya çıkmaktadır. Aktan, 2002: 19-20.

ülkeler gelir dağılımı adaletsizliğinin olumsuz etkilerini azaltmaya dönük olarak uygun maliye politikaları yoluyla düşük gelir gruplarına transferler sağlayabilir, asgari ücreti yükseltebilir veya asgari ücretten vergi alınmaması tercih edilebilir. Ayrıca, kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması ve istihdam artırıcı/işsizliği azaltıcı ekonomi politikaları yanısıra işgücünün niteliğini artırıcı eğitim politikaları yürütülebilir.

3. YOKSULLUK: TANIMI VE TÜRLERİ

Yoksulluk tanımlanması ve sınırlarının belirlenmesi güç bir kavramdır. Bununla birlikte, yoksulluk; insanın ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılamaya yetecek gelire sahip olmaması hali olarak belirtilebilir. Bu çerçevede yoksulluk dar ve geniş anlamda tanımlanabilir. Dar anlamda yoksulluk, açlıktan ölme ve barınacak yeri olmama durumunu, geniş anlamda yoksulluk ise gıda, giyim ve barınma gibi olanakları yaşamlarını devam ettirmeye yettiği halde toplumun genel düzeyinin gerisinde kalmayı ifade etmektedir. Yoksulluğun türlerini mutlak-görelî, objektif-subjektif, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, kentsel-kırsal yoksulluk gibi farklı biçimlerde sınıflandırmak mümkündür.

Yoksulluğun ölçülmesinde en sık kullanılan mutlak yoksulluk tanımında öngörölmüş gelir ve tüketim seviyesinin altındaki kişiler yoksul kabul edilmektedir. Mutlak yoksul oranı, bu asgari refah düzeyini sağlayamayanların sayısının toplam nüfusa oranıdır. Dünya Bankası, bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarındaki (2400 kcal) besini almaya gücü yetmeyen insanları “mutlak yoksul” olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda Dünya Bankasına göre mutlak yoksulluk sınırı, az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1 dolar, Latin Amerika ve Karaibler için 2 dolar, Türkiye ve Doğu Avrupa ülkeleri için 4,3 dolar ve gelişmiş sanayi ülkeleri için 14,4 dolardır (DPT, 2001: 104). Görelî yoksullukta haneler gelirleri ya da tüketimlerine göre sıralandırılır ve belirli bir noktanın altındakiler yoksul olarak belirlenir. Burada önemli olan nokta, yoksullukla ilgili bütün ölçülerin görelî olmasıdır. Görelî yoksullar temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak kişisel kaynaklarının yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları kısıtlı kişileri kapsamaktadır.

Objektif yoksulluk yaklaşımında, yoksulluğu meydana getiren unsurlar ve kişileri yoksulluktan kurtarmak için neler gerektiği konusunda önceden belirlenen değerlendirmeler (mutlak yoksulluk sınırı v.b.) içerilirken, subjektif yaklaşımda yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin öznel tercihlerine önem verilmektedir (Aktan, 2002: 43). Bu çerçevede subjektif (öznel) yoksulluk, o dönem için toplumun kabul edeceği minimum yaşam standardı düzeyi ile ilgilidir. Bu bağlamda örneğin yoksulluk tanımlanırken, anketlere dayalı olarak kişilerin yoksulluk veya iyi bir gelir düzeyi için yeterli gördükleri gelir miktarı dikkate alınmaktadır (Coşkun, 2005: 184).

Gelir yoksulluğu; asgari yaşam standardını yakalayabilmek için kişi veya hane halkının ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaçları karşılayacak yeterli miktarda gelirin elde edilememesi durumudur. İnsani yoksulluk kavramı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)'nin

1997'de açıkladığı beşeri kalkınma raporunda yer alan bir kavramdır. Bu kavram mutlak ve göreceli yoksulluğu içeren ancak biraz farklı üç kriterle insani yoksulluğu ölçmeye çalışmaktadır. Bunlar; i. yaşam süresi: uzun bir yaşamdan yoksun olma insani yoksulluğun ilk göstergesi olarak kabul edilmekte ve 40 yaş altı yaşam süresi insani yoksulluk olarak ele alınmaktadır. ii. eğitim: yetişkin (15 yaş üstü) okuma-yazma bilmeme oranı, eğitim imkânlarına ulaşamama insani yoksulluğun ikinci göstergesidir. iii. ekonomik ve sosyal imkânlar: bireylerin ekonomik ve sosyal imkânlardan yoksun olması insani yoksulluğun diğer göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede ülkelerin düşük kişi başına gelir (satın alma gücü paritesine göre) düzeyine sahip olması insani yoksulluk olarak belirtilmektedir.

Yoksulluk, kırsal yoksulluk ve kentsel yoksulluk olarak da sınıflandırılabilir. Ülkelerin çoğunda yoksulluk daha çok kırsal alanlarda görülen bir sorundur ve kişisel tüketim ile yeterli düzeyde eğitim, sağlık, temiz su, konut, ulaşım ve iletişim hizmetlerine erişim konusundaki eksiklikler kırsal yoksulluğu nitelendirir. Kırsal yoksullar daha çok niteliksel boyuta önem verirlerken kentsel yoksullar, yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi niceliksel boyutu daha fazla önemsemektedirler. Kırsal yoksulluk, nüfus artışını ve kentlere göçü körüklemektedir.

4. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMI ADALETSİZLİĞİ VE YOKSULLUĞUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de gelir dağılımı adaletsizliğindeki gelişmeler ve yoksulluğun genel görünümü noktasında öncelikle gelir dağılımı adaleti/adaletsizliği üzerinde durabiliriz. Bu çerçevede yukarıda belirtildiği gibi, gelir dağılımı adaletsizliği analiz edilirken genellikle ülkelerde bireysel gelir dağılımı bağlamında nüfusun %20'lik dilimlerinin milli gelirden aldığı yüzde paylar ve buna bağlı olarak hesaplanan Gini Katsayısındaki gelişmeler dikkate alınmaktadır. Bununla birlikte daha önceki gelir dağılımı biçimlerini tanıttığımız başlıkta görülebileceği gibi gelirin fonksiyonel, sektörel ve bölgesel dağılımları da önem taşımaktadır.

4.1. Gelir Dağılımı Adaletsizliğinin Görünümü

Bu çerçevede öncelikle diğer gelir dağılımı türlerine genel olarak bakıldığında, örneğin Türkiye'de fonksiyonel gelir dağılımında Tablo 1'de görüldüğü gibi, günümüze doğru gelindiğinde genel olarak ücret ve maaşlılar, yevmiye gelirleri ile birlikte milli gelirden %50'ye yakın pay alır hale gelmiştir (TÜİK, 2013)².

Bu bağlamda tabloda görüldüğü gibi, Türkiye'de maaş ve ücret gelirleri bu dönemde görece artış göstererek 2002'de %35,8 düzeyinde iken 2012'de %46,5 düzeyine ulaşmıştır. Bir çeşit ücret geliri olan yevmiye gelirleri de ortalama %3-4 civarında pay almıştır. Müteşebbis gelirlerinin ise bu dönemde görece azaldığı görülmektedir. Tarım dışı müteşebbis gelirlerinin toplam müteşebbis gelirleri içindeki payının görece arttığı bu ortamda, toplam müteşebbis gelirleri 2002'de %34,5 iken düzenli şekilde gerilemiş ve 2012 sonunda %20,4 oranına inmiştir.

2 Bkz: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012*, *Haber Bülteni*, Sayı: 13594, 23 Eylül 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594>). Erişim: 07.12.2013.

Bununla birlikte tarımda müteşebbis gelirlerindeki azalma belirgindir. Dönem başındaki %13,2 oranından 2012 sonunda %6,8 düzeyine gerilemiştir. Bu oranlar ücretliler açısından milli gelir dağılımında bir iyileşme anlamına gelmekle birlikte bu gelir grubundakiler homojen olmadığı için geçim koşullarında iyileşmenin aynı oranda gerçekleştiğini söyleyemeyiz. Öte yandan gayrimenkul gelirlerinin payının önemli değişme göstermediği görülmekte, menkul kıymet gelirlerinde 2003-2005 döneminde görece azalma olduğu, 2007'de %7 oranına ulaşan bu tür gelirlerin 2012'de %3,3 oranında gerçekleştiği, sosyal transferlerin 2002-2012 döneminde görece artarak %17 oranından %20'ye ulaştığı (bunun %92'lik kısmı emekli, dul-yetim aylıkları) dikkati çekmektedir. Haneler arası transferlerin ise görece artarak ortalama %3 civarına ulaştığı görülmektedir.

Tablo 1. Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Fonksiyonel Dağılımı (2002-2012, %)

Gelir Türleri	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Maaş-Ücret	35,8	38,7	38,7	39,2	40,8	39,7	41,9	42,9	43,7	44,8	46,5
Yevmiye	3,5	3,1	3,5	3,3	3,7	4,0	4,1	3,5	3,6	3,6	3,4
Müteşebbis	34,5	32,0	31,8	28,8	24,2	23,2	22,4	20,4	20,2	21,4	20,4
Tarım	13,2	9,8	9,4	9,5	7,1	6,4	6,2	5,4	6,3	6,8	6,8
Tarım Dışı	21,3	23,2	22,4	19,3	17,1	16,8	16,2	15,0	13,9	14,6	13,6
Gayrimenkul	4,1	3,6	2,7	2,9	3,1	4,1	4,4	5,0	4,2	3,9	3,5
Menkul Kıymet	5,1	2,6	2,2	2,7	6,1	7,0	4,2	5,3	4,5	3,8	3,3
Sosyal Transferler*	14,7	18,1	19,1	20,9	17,8	18,2	19,1	19,6	20,5	19,4	20,0
Haneler Arası Transferler	-	-	-	-	2,9	2,6	3,1	3,1	3,1	3,0	2,7
Diğer Gelirler	2,4	1,9	2,0	2,2	1,5	1,1	0,9	0,2	0,2	0,2	0,2

*2002-2005 dönemi verileri sosyal transferler ayrımı yapılmaksızın devletten ve yurt dışından transferler biçiminde kapsamaktadır.

Kaynak:TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2012. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1379) Erişim: 07.12.2013.

Diğer gelir dağılımı türlerinden sektörel gelir dağılımına bakıldığında, Tablo 2'de görüldüğü gibi, Türkiye'de 1980 sonrası tarımın gayrisafi yurtiçi hasıla veya daha dar tanımla milli gelir içindeki payının azalarak günümüzde %10'nun altına indiği, sanayi kesiminin milli gelirden %27 civarında pay aldığı ve hizmetler kesiminin (inşaat sektörü dahil) %63 civarında payla ilk sırada bulunduğu gözlenmektedir. Günümüzde tarımın istihdam içindeki payı %25,1 düzeyindedir. Bu sektörün milli gelirden aldığı payın %9 civarında olduğu düşünüldüğünde gelir dağılımı adaletsizliğinin en fazla tarım kesimi veya çiftçiler arasında hissedildiği söylenebilir³.

3 TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistiklerine göre, istihdamın yaklaşık %25,1'i tarım; %19,1 sanayi; %7,2'ni inşaat ve %48,6'nı hizmetler oluşturmaktadır. bkz: TÜİK, "Hanehalkı İşgücü İstatistikleri", **Haber Bülteni**, Ağustos 2013, Sayı: 13628, 15 Kasım 2013, (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13628>). Erişim: 07.12.2013.

Tablo 2 Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın (GSYİH) Sektörel Dağılımı (1980-2012, %)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1980	24,2	20,5	55,4
1990	16,3	25,9	57,9
2000	12,2	26,3	58,5
2009	10,1	26,1	63,4
2010	9,5	27,0	63,1
2011	9,2	27,2	63,6
2012	9,3	27,2	63,5

Kaynak: TÜİK, *Ulusal Hesaplar*, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=997) Erişim: 07.12.2013.

Türkiye’de gelir dağılımına bölgesel düzlemde bakıldığında, bölgesel ekonomik ve sosyal gelişme farklılıklarının olduğu ve bu dengesizliklerin zaman içerisinde kapanmadığı söylenebilir. Türkiye’nin batısı ile doğusu, özellikle kuzeybatısı ile güneydoğusu arasında önemli sosyo-ekonomik dengesizlikler mevcuttur. Bu çerçevede Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri aleyhine bir gelir dağılımı söz konusudur. Tablo 3’de görüldüğü gibi, TÜİK tarafından 2002’den beri uygulanan İstatistikî Bölge Birimi Sınıflaması (İBBS) altında 12 bölgeyi Düzey 1 bölge sınıflamasına göre, Türkiye’de hanehalkı başına düşen eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri 2012 yılında ortalama olarak 11859 TL olarak tahmin edilmiştir. İstanbul Bölgesi 16126 TL ile ortalama yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri en yüksek bölge olmuştur. Batı Anadolu Bölgesi ikinci sırada (14160 TL) bulunurken Güneydoğu Anadolu Bölgesi (5870 TL) en düşük ortalamaya sahip bölge olmuştur. Bu bağlamda TR1 İstanbul Bölgesi eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri ortalaması Türkiye ortalamasının %136’sına ulaşırken görece geri kalmış illerin bulunduğu Kuzeydoğu Anadolu bölgesi %62’sine, Ortadoğu Anadolu Bölgesi %59’na ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi sadece %49’na ulaşabilmektedir (TÜİK, 2013).

Tablo 3 Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Bölgesel Dağılımı (2006-2012, TL ve %)

Türkiye ve Düzey 1 Bölgeleri	2006		2009		2010		2011		2012	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
Türkiye	6395	100	9396	100	9735	100	10774	100	11859	100
TR1 İstanbul	8969	140	12795	136	13382	137	14873	138	16126	136
TR2 Batı Marmara	6453	101	9093	97	9777	100	10723	100	12050	102
TR3 Ege	7382	115	10594	113	11085	114	12924	120	13947	118
TR4 Doğu Marmara	7791	122	11041	118	10147	104	10772	100	12758	108
TR5 Batı Anadolu	7812	122	11501	122	11116	114	12455	116	14160	119
TR6 Akdeniz	5160	81	8305	88	9546	98	10276	95	10798	91
TR7 Orta Anadolu	5660	89	8156	87	8338	86	9406	87	10786	91
TR8 Batı Karadeniz	5000	88	7974	98	8231	99	9264	98	10511	97
TR9 Doğu Karadeniz	6463	101	8892	95	8403	86	9374	87	10407	88

Türkiye ve Düzey 1 Bölgeleri	2006		2009		2010		2011		2012	
	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%	TL	%
TRA Kuzeydoğu Anadolu	3958	62	5941	63	6429	66	7109	66	7338	62
TRB Ortadoğu Anadolu	3720	58	5465	58	6174	63	6492	60	6999	59
TRC Güneydoğu Anadolu	2751	43	4655	50	5144	53	5418	50	5870	49

Kaynak: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2012*.

Bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1383) Erişim Tarihi: 07.12.2013.

Güneydoğu Anadolu bölgesinde bu olumsuz durumun ortaya çıkmasında 1990’lı yılların başından günümüze kadar gelen gelişmeler (PKK terörü, Irak’a Körfez Savaşı sonrası uygulanan ambargo, ABD’nin 2003’de Irak’a müdahalesi ve son dönemde Arap Baharı sonrası Suriye’de görülen gelişmeler) etkili olmuş ve bu bölgeden ülkenin gelişmiş yörelerine doğru göçlerin yaşanması Güneydoğu Anadolu Bölgesinin ekonomik faaliyetlerini olumsuz biçimde etkilemiştir. Bu çerçevede Türkiye’de bölgelerarası gelişmişlik farkını veya gelir eşitsizliğini azaltmak için; bir yandan yatırımların dağılımını değiştirmek, bir yandan da alt yapı yatırımlarını geliştirmek gerekmektedir. Çünkü bölgesel gelir farklılıkları, görece yoksul bölgelerin zaman içinde bölge dışına göç vermesine ve daha az kaynak kullanmasına neden olmaktadır.

Bu noktada gelir dağılımı adaletsizliğine bireysel gelir dağılımı, yani yüzde 20’lik dilimler itibarıyla bakıldığında, Tablo 4’de görüldüğü gibi, TÜİK’in yaptığı en son gelir dağılımı araştırmasında, 2012 yılı itibarıyla eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre oluşturulan yüzde 20’lik gruplarda, en yüksek gelire sahip beşinci gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %46,6 iken, en düşük gelire sahip ilk gruptakilerin toplam gelirden aldığı pay %5,9’dur. Tabloda görüldüğü gibi 1994’de ilk yüzde 20’lik grup milli gelirden %4,9 pay alırken görece yükselerek 2005’de %6,1 oranında paya ulaşmış, beşinci yüzde 20’lik grubun payı ise %54,9 düzeyinden %44,4’e gerilemiş, bu anlamda gelir dağılımında görece iyileşme olmuştur. TÜİK’in 2006 yılı sonrası gelir dağılımı analizlerinde hanehalkı kullanılabilir gelirini esas alan yaklaşımla veriler üretmesine karşın eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirini ilgili bültenlerde dikkate alması nedeniyle oranlar görece gerilese de, bu yeni değerlendirme altında da gelir dağılımı görece iyileşmiştir⁴. Bu bağlamda ilk yüzde 20’lik dilimin milli gelirden aldığı pay 2006’da %5,1 iken 2012’de %5,9 düzeyine ulaşmış, beşinci yüzde 20’lik grubun aldığı pay %48,4 oranından %46,6 düzeyine gerilemiştir. Buna göre, son yüzde 20’lik grubun toplam gelirden aldığı payın ilk yüzde 20’lik gruba göre oranı (P80/P20 göstergesi) 1994-2012 döneminde gerilemiş ve bu iki gelir grubu arasındaki ortalama fark 11,2 kat iken günümüzde yaklaşık 8 kata inmiştir.

4 TÜİK’in hanehalkı kullanılabilir gelirini esas alan verilerine göre 2006’da ilk yüzde 20’lik grubun milli gelirden aldığı pay %5,8 iken 2012’de %6,5 düzeyine çıkmış, beşinci yüzde 20’lik grubun payı ise 2006’da %46,5 düzeyinden 2012’de %45 düzeyine inmiştir. P80/P20 oranı 8,01 düzeyinden 6,92 düzeyine gerilemiş, Gini Katsayısı 0,403 iken 0,382 düzeyine inmiştir. bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1371). Erişim Tarihi: 07.12.2013.

Tablo 4 Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Dağılımı (1994-2012, %)

Yüzdelerik Fert Grupları	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İlk yüzde 20	4,9	5,3	6,0	6,0	6,1	5,1	5,8	5,8	5,6	5,8	5,8	5,9
İkinci yüzde 20	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1	9,9	10,6	10,4	10,3	10,6	10,6	10,6
Üçüncü yüzde 20	12,6	14,0	14,5	15,2	15,8	14,8	15,2	15,2	15,1	15,3	15,2	15,3
Dördüncü yüzde 20	19,0	20,8	20,9	21,9	22,6	21,9	21,5	21,9	21,5	21,9	21,7	21,7
Beşinci yüzde 20	54,9	50,0	48,3	46,2	44,4	48,4	46,9	46,7	47,6	46,4	46,7	46,6
Gini Katsayısı	0,49	0,44	0,42	0,40	0,38	0,428	0,406	0,405	0,415	0,402	0,404	0,402
P80/P20	11,2	9,43	8,05	7,70	7,27	9,49	8,08	8,05	8,50	8,00	8,05	7,96

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi 1994 ve Hanehalkı Bütçe Araştırması 2002-2005.

Bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=151) Erişim Tarihi: 07.12.2013.

TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2012. Bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1373) Erişim Tarihi: 07.12.2013.

Yine Tablo 4'e bakıldığında gelir dağılımı adaletsizliğinin uluslararası kabul gören kriteri Gini Katsayısı değeri de 0,49 düzeyinden 0,40 düzeyine gerilemiş, dolayısıyla son dönemde gelir dağılımı adaletsizliği görece azalmıştır.

Öte yandan TÜİK'in Hanehalkı Bütçe Araştırması 2002-2005 sonuçlarına göre Gini Katsayısının 26 Bölge Düzey 2 seviyesine göre hesaplandığı 2003 yılı için katsayı değeri TR10 İstanbul ve TR63 bölgesinde daha kötü 0,43 tahmin edilmiş, TRC1 Gaziantep bölgesi 0,31 ve TRB1 Malatya alt bölgesinde 0,33 olarak tahmin edilmiştir. 2006-2012 dönemi eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri açısından Gini Katsayısı değerine bakıldığında ise bu kez 12 bölgesi Düzey 1 bağlamında 2006'de en adil dağılım 0,342 ile TR7 Orta Anadolu bölgesi için tahmin edilirken 0,426 değeri ile TR3 Ege Bölgesi en kötü durumdaki bölge olmuştur. Gini Katsayısı açısından 2012'de en iyi değer 0,309 ile TR9 Doğu Karadeniz Bölgesi için tahmin edilirken TR6 Akdeniz Bölgesi için en kötü değer (0,407) tahmin edilmiştir⁵.

4.2. Yoksulluğun Görünümü

Gelir dağılımı adaletsizliğinin bir sonucu olan yoksulluğa bakıldığında, Türkiye'de yoksulluğun yaş, hane halkının durumu ve ülke ortalamasının altında olan çocuklu aileler ve çocuklarla yakından ilintili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yoksulluk eğitimsiz kadınlar işsiz ve okur-yazar olmayan aile reisleri söz konusu olduğunda daha da artmakta, TÜİK araştırmalarında belirtildiği gibi, kırsal kesimde ve geri kalmış bölgelerdeki insanlarda yoksulluk daha fazla görülmektedir (Dinçoflaz, 2009: 22).

TÜİK, yoksulluk konusunda önemli istatistikleri, harcama ve gelir esaslı yoksulluk analizleri biçiminde ikili ayırım altında ve düzenli olarak (yıllık) yayınlamaktadır. Bununla birlikte yoksulluk çalışması sonuçları verilerinin bir takvim yılı öncesine ait olması nedeniyle ancak bir yıl gecikmeli olarak açıklanabilmektedir. Bu çerçevede TÜİK, Tablo 5'de görüldüğü

5 Bkz: 1994-2005 dönemi için (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1399) 2006-2012 dönemi için (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1369) Erişim: 07.12.2013.

gibi, 2002-2009 dönemine ait yoksulluk analizlerinde harcama esaslı olarak yoksulluk sınırı yöntemlerine göre gıda yoksulluğu, gıda+gıda dışı yoksulluk, fert yoksulluğu oranları (1 dolar, 2.15 dolar ve 4.3 dolar) ve harcama esaslı görel yoksulluk oranlarını vermiş, 2010-2012 dönemi için ise sadece fert yoksulluğu oranlarını (2.15 dolar ve 4.3 dolar) açıklamıştır.

Tablo 5 Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2012

Yöntem	Fert Yoksulluk Oranı (%)										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
TÜRKİYE											
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48	-	-	-
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08	-	-	-
Kişi başı 1 \$ altı	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-	-	-	-
Kişi başı 2,15 \$ altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22	0,21	0,14	0,06
Kişi başı 4,3 \$ altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35	3,66	2,79	2,27
Harcama Esaslı Görel Yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12	-	-	-
KENT											
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06	-	-	-
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86	-	-	-
Kişi başı 1 \$ altı	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-
Kişi başı 2,15 \$ altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04	0,04	0,02	0,02
Kişi başı 4,3 \$ altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96	0,97	0,94	0,60
Harcama Esaslı Görel Yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59	-	-	-
KIR											
Gıda Yoksulluğu (Açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42	-	-	-
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69	-	-	-
Kişi başı 1 \$ altı	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-	-	-	-
Kişi başı 2,15 \$ altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63	0,57	0,42	0,14
Kişi başı 4,3 \$ altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92	9,61	6,83	5,88
Harcama Esaslı Görel Yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20	-	-	-

Kaynak: TÜİK, Yoksulluk Çalışması 2012, Haber Bülteni, Sayı : 16023, Ankara, 06 Aralık 2013.

Bkz: (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>). (Erişim: 07.12.2013)

TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, Sayı : 3, Ankara: 06 Ocak 2011.

Bkz: (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365>). (Erişim: 07.12.2013)

Tablo 5'de görüldüğü gibi, TÜİK verilerine göre, 2009 yılı itibariyle Türkiye'de sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırı altındaki fertlerin oranı %0,48 (339.000 kişi), gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırı altında kalan fert oranı %18,08 (12 milyon 751 bin kişi) olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2011)⁶. Gıda harcamalarına (açlık sınırı) dayanan yoksulluk oranının 2002'de %1,35 düzeyinde iken %0,48 düzeyine inmesi ve gıda+gıda dışı yoksulluk oranının da aynı dönemde %27 düzeyinden %18 düzeyine düşmesi yoksulluğun azaltılması bağlamında olumlu bir gelişmedir.

⁶ Geniş bilgi için bkz: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, Haber Bülteni, Sayı: 3, Ankara: 06 Ocak 2011. Yoksul sayısı verileri için bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=465). Erişim: 07.12.2013.

Ayrıca tabloda görüldüğü gibi, kişi başı günlük harcaması satın alma gücü paritesine göre 1 dolar altında kalan fert bulunmamaktadır. Yine satın alma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 dolarlık yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranının 2002'de %3 civarında iken günümüzde sıfıra yaklaşması ve yoksulluk sınırı 4,3 doların altındaki yoksul fert oranının 2002'de %30 civarında iken günümüzde %2,27 düzeyine gerilemesi de benzer biçimde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte kırsal kesimde yoksulluğun belirgin olması ve harcama esaslı görelî yoksulluk oranının 2002-2009 döneminde ortalama %15 civarında sabit kalması bu gelişmeyi gölgelemektedir. Çünkü kır-kent ayrımına bakıldığında kırdaki yoksulluğun belirgin olduğu, örneğin 2009 yılı itibarıyla kırsal kesimde gıda yoksulluğunun Türkiye ortalamasının üç katı; yine kırsal kesimde gıda+gıda dışı yoksulluğun ve 4,3 dolar altı gelir elde edenlerin Türkiye ortalamasının iki katı olduğu dikkati çekmektedir. Harcama esaslı görelî yoksulluğun kentte yaklaşık yarıya inerken kırsal kesimde 2002'de yaklaşık %20 civarında iken 2009'da %34'e ulaşması da bu durumu açık bir şekilde göstermektedir.

TÜİK, harcama esaslı yoksulluk oranlarını sadece yoksulluk sınırı yöntemlerine göre değil, 2002-2009 dönemini içerecek biçimde hanehalkı büyüklüğüne göre, hanehalkı türüne (çekirdek-geniş aile) göre, hanehalkının cinsiyet ve eğitim düzeyine göre ve hane halkının iktisadi faaliyet ve çalıştığı sektöre göre de ayrıca belirlemekte ve bu kriterlere göre de yoksulluk sınırı ve yoksulluk oranlarını yayınlamaktadır.

Bu bağlamda Tablo 6'da görüldüğü gibi, örneğin yoksulluk sınırı (açlık ve yoksulluk), 2010 yılında hanehalkı büyüklüğü 2 kişi olanlarda sırasıyla 213 ve 599 TL olarak tahmin edilmiştir. Hanehalkı büyüklüğü arttıkça açlık ve yoksulluk sınırı da doğal olarak yükselmektedir. Bu bağlamda örneğin 2 çocuk ve 2 ebeveyn den oluşan 4 kişilik çekirdek aile için 2010'da açlık sınırı 318 TL, yoksulluk sınırı 896 TL iken 10 kişilik geniş bir aile için açlık sınırı 548 TL ve yoksulluk sınırı 1545 TL olarak tahmin edilmektedir.

Tablo: 6 Türkiye'de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Sınırları (2002-2010, TL)

Hanehalkı Büyüklüğü	Açlık Sınırı							Yoksulluk Sınırı						
	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010	2002	2004	2006	2007	2008	2009	2010
1	59	81	91	105	122	127	141	137	190	244	283	341	365	396
2	90	122	138	159	185	192	213	208	288	368	428	515	552	599
4	133	182	205	237	275	287	318	310	429	549	638	767	825	896
6	170	230	261	301	350	365	404	395	543	697	809	976	1.050	1.140
8	201	275	311	359	414	435	482	466	649	831	965	1.154	1.251	1.358
10	230	315	351	404	471	495	548	535	742	938	1.088	1.313	1.423	1.545

Kaynak: TÜİK, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=468) Erişim: 07.12.2013

Hanehalkı büyüklüğü ve türüne göre yoksul hanehalkı oranı ve yoksul fert oranlarına bakıldığında, 2009 yılı itibarıyla 4 kişilik hanehalkı durumunda hanehalkı yoksulluk oranı ve fert yoksulluk oranı yaklaşık %10 civarında iken 7 ve fazla hanelerde bu oranlar %38-40 düzeyine

kadar ulaşmaktadır. Ayrıca, 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerden kentsel yerlerde oturanlar için yoksulluk riski %25,2 iken ataerkil geniş ailelerin yaygın olduğu kırsal kesimde bu oran %54,1 düzeyini bulmaktadır⁷. Cinsiyet ve eğitim durumlarına göre bakıldığında 2009'da okuyamaz olmayan/bir okul bitirmeyenlerde yoksulluk oranı %29,8 olurken, ilköğretim mezunlarında %15,3; lise ve dengi okul mezunlarında %5,3; fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde %0,7 olmuştur. Bu bağlamda eğitim düzeyi yükseldikçe yoksulluk riskinin belirgin biçimde azaldığı söylenebilir (TÜİK, 2011).

Öte yandan hanehalkının işteki durumlarının farklılaşmasına bağlı olarak yoksulluk oranları farklılaşmaktadır. İşverenler ve ücretli çalışanlarda yoksulluk oranı düşükken, yevmiye karşılığı çalışan, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile çalışanlarında yoksulluk oranı ve riski daha yüksektir. Bu bağlamda 2009'da ücretli-maaşlı çalışanlarda yoksulluk oranı %6; yevmiyeli çalışanlarda %27, işverenlerde %2,3; kendi hesabına çalışanlarda %22,5 ve ücretsiz aile işçisi olanlarda %29,6 olmuştur. Sektörel yoksulluk oranlarına bakıldığında 2009 yılı itibarıyla tarım sektörü çalışanlarında yoksulluk oranı %33, sanayi sektörü çalışanlarında %9,6 ve hizmet sektörü çalışanlarında %7,2 civarında hesaplanmıştır. Bu durum tarımda ve kırdaki yoksulluk oranının yüksekliğini göstermesi açısından manidardır⁸. Ayrıca, 2009'da ekonomik olarak aktif olmayan fertlerde yoksulluk oranı %14,7 ve iş arayan fertlerde yoksulluk oranı %19,5 olarak tahmin edilmiştir (TÜİK, 2011). Bu veriler tarımda her üç çiftçiden birinin yoksulluk riski altında bulunduğunu ve iş arayan her beş kişiden birinin yoksulluk içinde bulunduğunu göstermektedir.

TÜİK, ayrıca, gelir esaslı yoksulluk oranlarını da vermektedir. Bu yaklaşımla TÜİK, 2006-2012 dönemi için gelire dayalı göreceli yoksulluk sınırına göre (Türkiye, kent-kır ve bölge düzeyinde) farklı yoksulluk risk düzeyleri altında yoksul kişi sayıları, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı verilerini gerek Türkiye için hesaplanan gerekse kır-kent ve bölgesel düzeyde hesaplanan göreceli yoksulluk sınırlarına göre değerlendirmeye sunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye için hesaplanan gelire dayalı yoksulluk sınırlarına göre yoksulluk durumuna bakıldığında, Tablo 7'de 2006-2012 dönemi için %40; %50; %60 ve %70 yoksulluk riskine göre Türkiye'de gelire dayalı göreceli yoksulluk sınırı, yoksul sayısı, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı gösterilmiştir.

7 Bkz: TÜİK, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=469_id=470_ve_id=471). Erişim: 07.12.2013.

8 Bkz: TÜİK, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=475). Erişim: 07.12.2013

Tablo: 7 Gelire Dayalı Yoksulluk Sınırlarına Göre Türkiye’de Yoksulluk (2006, 2009 ve 2012)

Yoksulluk Riski	Yoksuluk Sınırı (TL)	Yoksul Sayısı (bin kişi)	Yoksulluk Oranı (%)	Yoksulluk Açığı (%)
2006				
%40	1882	8468	12,5	28,6
%50	2352	12412	18,4	31,1
%60	2822	16932	25,0	33,4
%70	3293	21682	32,1	34,1
2009				
%40	2798	7276	10,3	24,3
%50	3498	11891	16,9	26,9
%60	4197	16806	23,8	28,6
%70	4897	21740	30,8	31,6
2012				
%40	3582	7292	9,9	23,7
%50	4477	11915	16,2	26,9
%60	5373	16602	22,6	29,4
%70	6268	22307	30,3	31,1

Kaynak: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2012, Haber Bülteni, Sayı: 13594, 23.09.2013. Bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1387) Erişim Tarihi: 07.12.2013.*

Bu bağlamda 2006’da gelire dayalı görelî yoksulluk sınırına göre %40 yoksulluk riski altında bulunan (1882 TL altında gelire sahip) yoksul kişi sayısı 8.468.000 kişi, yoksulluk oranı %12,5 ve yoksulluk açığı⁹ oranı %28,6 olarak tahmin edilmiştir. Tahmin edilebileceği gibi, gelire dayalı görelî yoksulluk sınırı %50 (2352 TL), %60 (2822 TL) ve %70 (3293 TL)’lik yükseldikçe tahmini yoksul sayısı, yoksulluk oranı ve yoksulluk açığı oranları gittikçe yükselmektedir. Nitekim 2006’da %70 yoksulluk riski altında (3293 TL altında) yoksul kişi sayısı 21.682.000 kişi, yoksulluk oranı %32,1 ve yoksulluk açığı %34,1 olarak tahmin edilmektedir. Bu iki yoksulluk risk düzeyine göre karşılaştırıldığında %40’lık yoksulluk sınırına göre açıklanan gelire dayalı yoksulluk verilerinin Türkiye koşullarına göre daha gerçekçi veya açıklayıcı olduğu söylenebilir. Yine Tablo 7’de görüldüğü gibi, 2006’dan 2012’ye gelire dayalı görelî yoksulluk sınırlarına göre %40 ve %50 yoksulluk riski altında bulunan yoksul kişi sayısında azalma görünürken %60 ve %70 yoksulluk riskine göre yoksul sayısında önemli bir değişme olmamıştır. Bununla birlikte Türkiye nüfusunun arttığı ortamda, yoksulluk oranına bakıldığında görelî bir azalma, her yoksulluk risk düzeyi için gerçekleşmiştir. Örneğin %40 yoksulluk risk düzeyinde yoksulluk oranı 2006’da %12,5 iken günümüzde %9,9 düzeyine gerilemiştir. Bu gelişme paralelinde yoksulluk açığı oranının da Türkiye için %40 yoksulluk riski altında bulunanlarda %28,6 düzeyinde %23,7 düzeyine gerilemesi de olumlu bir gelişmedir.

9 Yoksulluk açığı, yoksulluğun derecesi hakkında bilgi vermektedir. Yoksulluk açığının 100’e yaklaşması yoksulluğun derecesinin çok fazla olduğunu, küçülmesi ise yoksulluk risk derecesinin daha az olduğunu göstermektedir. Geniş bilgi için bkz: TÜİK, *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2006-2012, Haber Bülteni, Sayı: 13594, 23 Eylül 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594>)*. Erişim Tarihi: 07.12.2013.

Türkiye yoksulluk sınırına göre belirlenen gelir açısından görelî yoksulluk oranı, kent düzeyinde dikkate alındığında biraz daha iyidir. Örneğin 2006'da kent düzeyinde %40 yoksulluk riskine göre yoksulluk oranı Türkiye yoksulluk oranından 4 puan düşük (%8,1) orandadır. 2012 yılı için bakıldığında da benzer biçimde %40 yoksulluk risk düzeyi için kentte görelî yoksulluk oranı %6 düzeyinde (4 puan düşük) tahmin edilmektedir. Buna karşın kırsal kesimde gelire göre görelî yoksulluk oranı daha yüksektir. Örneğin 2006 yılı için kır düzeyinde %40 yoksulluk riski altında yoksulluk oranı Türkiye yoksulluk oranının yaklaşık 2 katını (%22,9) bulmaktadır. 2012 yılı için de aynı yoksulluk riski altında olanların oranı %19,2 gibi yüksek düzeydedir¹⁰. Doğal olarak Türkiye için hesaplanan gelire göre yoksulluk sınırlarının kent ve kır için dikkate alınması bu durumu oluşturmaktadır. Bu nedenle kent ve kır yoksulluk sınırlarının dikkate alındığı gelire göre görelî yoksulluk sınırlarına bakıldığında gerek Türkiye, gerekse kent ve kır düzeyi için tahmin edilen veriler değişmektedir. Örneğin Tablo 7'de %40 yoksulluk riski altındakiler için Türkiye yoksulluk sınırı 1882 TL iken aynı yılda kır yoksulluk sınırı dikkate alındığında bu kez %40 yoksulluk riski altında bulunanlar için yoksulluk sınırı 1333 TL tahmin edildiği için görece daha iyi oranlar ortaya çıkmaktadır.

Burada son olarak bölgesel yoksulluk sınırlarına göre gelire dayalı görelî yoksulluğa da bakarsak, Türkiye yoksulluk sınırına göre 12 Adet Düzey 1 bölgesi için bu kez sadece %50 ve %60 yoksulluk risk sınırları dikkate alındığı görülmektedir. Buna göre 2006 yılı itibarıyla %50 yoksulluk riski altında bulunanlar için Türkiye yoksulluk riski 2351 TL ve %60 yoksulluk riski için ise 2822 TL olarak tahmin edilmiştir. Bu sınırlara göre, Türkiye için yoksul sayısı sırasıyla 12.412.000 kişi ve 16.932.000 olarak tahmin edilmiştir. Burada %60 yoksulluk riski sınırına bakılırsa, yaklaşık 17 milyon yoksulun en büyük kısmı (4,4 milyon yoksul %25,9'luk oran) TRC Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunmaktadır. TR6 Akdeniz Bölgesi 2.785.000 yoksulu (%16,4) barındırmakta, TR3 Ege Bölgesi %9,8 ile üçüncü sırayı almaktadır. Bu sınırlara göre 2012 yılı değerlendirildiğinde Türkiye için %50 ve %60 yoksulluk sınırları sırasıyla 4477 TL ve 5373 TL olarak tahmin edilmektedir. Bu çerçevede %50 ve %60 yoksulluk sınırları dikkate alındığında yoksul sayıları görece gerileyerek sırasıyla 11.915.000 ve 16.602.000 olarak tahmin edilmiştir. 2012 yılı itibarıyla da Türkiye yoksulluk sınırlarına göre %60 yoksulluk riski altında yaklaşık 16,6 milyon yoksulun en büyük kısmı yine TRC Güneydoğu Anadolu Bölgesinde (4,6 milyon %27,7 pay) bulunmakta, ikinci sırada TR6 Akdeniz Bölgesi (2,6 milyon ve %15,8 pay), üçüncü sırada TRB Ortadoğu Anadolu Bölgesi (1,93 milyon ve %11,8 pay) bulunmaktadır¹¹.

Bölgelerin kendi yoksulluk sınırlarına bakıldığında %50 ve %60 yoksulluk riski altında bulunanlar için yoksulluk sınırı (TL), yoksul sayısı ve yoksulluk oranı değişmektedir. Örneğin 2006'da TRC Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %60 yoksulluk riski altında bulunanlar için yoksulluk sınırı (1212 TL) olarak belirlendiği için yoksul sayısı yaklaşık 1,5 milyona inmekte ve bölgede yoksulluk oranı %22,3 düzeyine gerilemektedir. Buna karşın aynı yılda %60 yoksulluk

10 Bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1388 ve 1389). Erişim: 14.12.2013.

11 Bkz: (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1394). Erişim: 14.12.2013.

riski altında bölgesel yoksulluk sınırının 4174 TL olduğu TR1 İstanbul bölgesinde yoksul sayısı 2,5 milyonu (yoksulluk oranı %21) geçmekte, TR3 Ege Bölgesinde 3158 TL altındaki yoksul sayısı 2 milyonu (yoksulluk oranı %23,1) aşmaktadır. 2012'de bölgesel yoksulluk oranları görece azalsa bile %60 yoksulluk riski altında TR1 İstanbul bölgesinde 7215 TL altında 2,269 milyon (%17,4 yoksulluk oranı) kişinin yaşadığı; TR3 Ege Bölgesinde 6369 TL altında bulunan yoksul sayısının 1,9 milyon civarında olduğu (yoksulluk oranı %19,8); TR6 Akdeniz bölgesinde 4725 TL altında 2,062 milyon kişi (yoksulluk oranı %21,8) bulunduğu ve TRC Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 2715 TL altında 1,6 milyona yakın kişi (yoksulluk oranı %20,1) bulunduğu tahmin edilmektedir¹². Bu veriler ülkemizin doğusunda görece daha düşük bölgesel yoksulluk sınırı nedeniyle yoksul sayısının görece daha az olduğunu, bununla birlikte bölge nüfusları görece az olduğu için bu bölgelerde yoksulluk oranının yine de %20'lere yakın olduğunu göstermektedir.

Özetle bölgesel yoksulluk sınırları dikkate alındığında daha yüksek gelir gerektiren, yaşam koşullarının görece daha pahalılaştığı, kentsel işsizlik oranının görece yüksek olduğu Türkiye'nin batısında daha yüksek yoksul sayısı ve yoksulluk oranının tahmin edildiği, buna karşın Türkiye yoksulluk sınırları dikkate alındığında ise genel olarak Türkiye'nin geri kalmış Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde daha fazla yoksul sayısı ve daha yüksek yoksulluk oranının tahmin edildiği ve gerçekleştiği söylenebilir. Benzer biçimde Türkiye yoksulluk sınırı dikkate alındığında kentlere göre geri kalmış kırsal bölgelerdeki yoksulluk düzeyleri daha yüksek tahmin edilmekte, kent yoksulluk sınırları dikkate alındığında bu kez gelişmiş metropollerdeki yoksulluk düzeyi artmaktadır. Kırsal yoksulluk sınırları dikkate alındığında ise kırsal kesimdeki yoksulluk oranlarının Türkiye yoksulluk sınırlarına göre daha düşük düzeylerde gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

5. YOKSULLUĞU AÇIKLAYAN YAKLAŞIMLAR VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

Türkiye'deki görünümünü yukarıda TÜİK verileri ile göstermeye çalıştığımız yoksulluk olgusunun çok fazla nedeni bulunmaktadır. Verilerden de çıkarılacağı gibi yoksulluğun nedenleri arasında üretim, istihdam, gelirlerin dengeli dağılmaması veya gelirin paylaşımından kaynaklanan demografik, coğrafi, sosyal, ekonomik ve siyasal nedenler ilk akla gelenlerdir. Ayrıca adaletsiz vergi sistemi, yüksek faiz oranları ve rant ekonomisi, doğal afetler, çalışmayacak özürlü sayısının fazla olması, bireyler arasındaki yetenek farkları, iklim farkları, işsizlik, enflasyon, piyasada tekelleşme v.b. çok sayıda başka faktör de yoksulluğun nedenleri arasında belirtilebilir.

5.1. Yoksulluğu Açıklayan Yaklaşımlar

Bu kadar çok nedene bağlı olarak şekillenen ve genelde insanların düşük gelir düzeyine sahip olması, sosyo-ekonomik alanda fırsat eşitliğine sahip olmaması biçiminde karşımıza çıkan yoksulluğu açıklayan dört farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlar; yoksul bireyi suçlayan popüler görüş, yoksulluk kültürü görüşü, durumsal görüş ve yapısal görüştür.

Yoksul bireyi suçlayan popüler görüşe göre, yoksul bireylerin yoksul olmalarından kendileri sorumludur. Yoksullar tembel, zaman ve paralarını boş yere harcayan ve kendilerini kontrol etmeyi başaramayan bireylerdir. Dolayısıyla yoksul bireylerin eksikliklerinin farkına varması, yoksulluktan kurtulmaya yönelik kendilerini kontrol etmelerinde önemli bir araç olarak düşünülmektedir (Kerbo, 1996: 265).

Yoksulluk kültürü görüşüne göre yoksulluk kültürünün bir toplumda oluşması için belirli koşullar gerekmektedir. Bu bağlamda, ücretli işçilik ve kar amaçlı üretimin olduğu bir ekonomide süreklilik gösteren yüksek oranlı işsizlik ve düşük ücretler geçerliyse, sosyo-politik ve ekonomik örgütlenme düşük gelirli tabakada sağlanamıyorsa, istihdam imkânları kayırmacılığa dayalı ise ve elit kesimde alt tabakaya mensup olmanın kişisel yeteneksizlikten ileri geldiğini savunan değer yargıları savunuluyorsa, bu yaşam tarzı yoksulluk kültürü olarak adlandırılmaktadır. Yoksulluk kültürü, çocuklar vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Çocuklar içinde yaşadıkları aşağı kültürün başlıca değer ve davranış kalıplarını benimsemektedirler. Destek görmeyen bu çocuklar, hayatları boyunca yakaladıkları yaşamlarını değiştirme fırsatını da kullanamamaktadır (İkizoğlu, 2000: 13). Yoksulluk kültürü görüşünde, yoksulluğun sadece bireyin kendi özelliklerinden kaynaklanmayacağı, yoksul bireyin içinde bulunduğu olumsuz şartlardan etkilendiği ve yetişkin konuma geldiğinde içinde yaşadığı kötü ortamın değer ve kalıplarını değiştiremez biçimde benimsediği ve yoksulluk döngüsünden kurtulamadığı ileri sürülmektedir.

Durumsal yoksulluk görüşüne göre, yoksul kişilerin farklı davranışları, yaşam tarzları ve tercihleri söz konusudur. Yoksullar, genelde toplumda çoğunluk tarafından kabul edilen değerleri kabul edebilir ve onaylayabilir. Her ne kadar belirli değerlerle yaşamayı tercih ediyor olsalar da, yoksul durumda olmaları nedeniyle beklentileri düşüktür. Bu nedenle yoksul insanlar, içinde buldukları yaşam şartlarını tolere etmeyi öğrenmekte ve durumlarını olduğu gibi kabul etmektedirler. Durumsal yoksulluk görüşünde önceki iki görüşten farklı olarak yoksulluğun bireysel özellikler üzerinde etkisi ön plana geçmekte ve politik-ekonomik güçlerin yoksulluk üzerindeki etkisi kesin çizgilerle vurgulanmaktadır (Kerbo, 1996: 269-270).

Yapısal görüşe göre, yoksulların bireysel özelliklerinin yoksulluk üzerinde güçlü etkisi söz konusu değildir. Asıl odaklanılması gereken nokta, toplumdaki grup uyumsuzluğu ile politik ve ekonomik güç kaynaklarının eşitsizliğidir. Sosyal tabakalaşma ve eşitsizliği anlamakla yoksulluğu anlamak daha kolaylaşacaktır. Sanayileşme sürecinde ortaya çıkan ani değişikliklere, mesleki yetenek ve becerisi olmayan bireyler uyum sağlamakta zorluk çekmekte ve kalıcı yoksulluk ortaya çıkmaktadır. Bireylerin eğitim durumları, iş ve yeteneklerinin yoksulluk veya zenginlik üzerinde etkili olduğu belirtilmekte, ancak bireylerin yüksek eğitilmiş olmalarının işsizliğin yaygın olduğu ortamda çalıştıkları bazı işlerde yoksulluk düzeyinde ücret almalarını engelleyemediği de vurgulanmaktadır (Kerbo, 1996: 276).

5.2. Yoksullukla Mücadele

Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksulluk sorununun kısa zamanda ortadan kaldırılabilmesi imkânsız gibidir, ancak her iki sorunla da mücadele edilmesi gereklidir. Bu iki birbirine bağlı sorunun olumsuz etkilerinin azaltılması ciddi, kapsamlı, istikrarlı, ekonomik ve sosyal alanda uygulanabilir politikalarla mümkün olabilir.

Gelir dağılımı adaletsizliği ve yoksullukla mücadelede bağlamında önemli iki politikadan söz edilebilir. Bu iki politika, sosyal güvenlik ve sosyal yardım politikalarıdır. Bu çerçevede, örneğin nüfusunun tamamına genel sağlık sigortası veya büyük çoğunluğuna sosyal güvence sağlayabilmiş, geniş kapsamlı sosyal hizmet ve sosyal yardım programlarına sahip bir toplumda yoksulluğun olumsuz etkilerinin daha az hissedilebileceği söylenebilir (Aktan, 2003). Sosyal yardım politikaları, bu kapsamda bir toplumda ekonomik-sosyal sıkıntılar yaşayan, yoksullukla başedemeyen muhtaç bireylere bu olumsuzluklar ortadan kalkana kadar gelir desteği sağlamakta ve bu kişilerin kısa sürede yeniden kendi geçimini sağlayabilmelerine yardımcı olmaktadır.

Yoksullukla mücadelede bu iki temel politika yanısıra, yoksullukla mücadeleye ilişkin üç farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar dolaylı, dolaysız ve radikal reform yaklaşımlarıdır.

Dolaylı yaklaşımda ülkede genel olarak ekonomik büyümenin sağlanması halinde dolaylı biçimde yoksulluğun azaltılabileceği düşüncesi temel alınmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme ile birlikte eğitim, sağlık alanında iyileşme olacağı, istihdam artışı yoluyla ekonomide işsizliğin azalacağı, gelir dağılımının iyileşeceği ve böylece dolaylı biçimde yoksulluğun azalacağı vurgulanmaktadır (Şenses, 2006: 219). Dolaysız yaklaşıma göre, başta beslenme, sağlık, eğitim ve konut gibi temel ihtiyaçlar olmak üzere yoksulların yaşam standartlarını ilgilendiren konularda somut program ve politikalar uygulanmalı ve yoksul kesimlere sağlanan transferlere önem verilmelidir. Yoksullukla mücadele alanında dolaysız yaklaşımın Avrupa ve Türkiye’de en somut örneğini sosyal güvenlik ve genel sağlık sistemi için yapılan kamu harcamaları oluşturmaktadır. Radikal reform yaklaşımında ise önceki yaklaşımların aksine kişilere değil, yoksul bölgelerdeki insanların refah seviyelerini artırmaya yönelik projelere odaklanılmaktadır. Bu yaklaşımda yoksullar için örneğin kredi, yerel düzeyde sulama, içme suyu, ulaşım, sağlık ve eğitime yönelik alt yapı çalışmalarında istihdam olanakları oluşturmak önem taşımaktadır. Bu çerçevede örneğin GAP, bir bölgesel kalkınma projesi olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki yoksullukla mücadelede radikal bir reform sayılabilmektedir (Kaya, 2009:24-25).

6. YOKSULLUKLA MÜCADELEDE TÜRKİYE’DE SOSYAL YARDIMLARIN 2003-2012 DÖNEMİNDE GELİŞİMİ

Yoksullukla mücadelede büyük önem taşıyan sosyal yardımlar, asgari seviyede dahi kendisini ve bakmakla yükümlü olduğu kişileri geçindirme olanağından kendi ellerinde olmayan nedenlerden dolayı yoksun kalmış kişilere, resmi kuruluşlar, yarı resmi veya gönüllü kuruluşlarca muhtaçlık tespiti ve kontrolüne dayalı olarak yapılan parasal ve nesnel (aynı) sosyal

gelirden oluşan bir sosyal hizmet alanı olarak tanımlanmaktadır (Çengelci, 1993: 22). Sosyal yardımların, bu bağlamda, yoksul/yardıma muhtaç insanların içinde buldukları olumsuz koşullardan kurtarma, onları soluklandırma işlevi yanısıra özellikle bazı kriz dönemlerinde (afet, ekonomik bunalım v.b) ortaya çıkan mağdurlara destek sağlama gibi bir işlevi de bulunmaktadır. Bu çerçevede sosyal yardımların Türkiye’deki gelişimine genel olarak bakıldığında, sosyal yardımlar Osmanlı imparatorluğu döneminde vakıflar, ahi sandıkları, dinsel yardımlar ve aile içi yardımlar ile gerçekleştirilmiş, Cumhuriyetin kurulmasının ardından kurumsal bir nitelik kazanmıştır.

Bu bağlamda, örneğin 1921’de şehit ailelerine yönelik sosyal yardımlar için kurulan “Himayeyi Etfal Cemiyeti” 1935’de Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu adını almıştır. 1930’da belediyeler kanunu çerçevesinde belediyelere aciz, muhtaç, sokakta kalan fakirlere barınak sağlama sorumluluğu verilmiştir (Çengelci, 2005:75-79). Umumi Hıfzısıhha Kanunu 1930’da kabul edilmiş, sosyal sigortalara benzer dar kapsamlı yardımlaşma sandıklarının kurulması mümkün hale gelmiştir. 1950’de Emekli Sandığı Kanunu çıkarılmış, 1976’da 65 yaş aylığı uygulaması başlamış, 1983’de 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) oluşturulmuştur. 1986’da Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF) kurulması, Sağlık Bakanlığı’nın 1992’de başlattığı Yeşil Kart uygulaması yoksullukla mücadele kapsamında önemli gelişmeler olmuştur (Güvercin, 2004: 92). Ayrıca 1988’de kurulan Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Belediyelerin çeşitli sosyal hizmetleri (öğrencilere dönük burs hizmetleri, yemek ve aşevi hizmetleri, kadınlar ve yaşlılara dönük koruma evleri v.b) de bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Türkiye’de yoksulluğu önleme ve sosyal koruma alanında yakın zamana kadar çok sayıda kurumun faaliyet gösterdiği söylenebilir. Bu kurumlar ya doğrudan doğruya sosyal yardım ve hizmet alanıyla görevlendirilmiştir, ya da sosyal güvenlik alanına ek olarak parasal transferler yaparak yoksullukla mücadele çalışmalarına katkıda bulunmaktadırlar (Tireli ve Coşkun 2009: 20-40). Bu noktada yoksullukla mücadelede sosyal yardımları ve hizmetleri koordine etmek ve aileden sorumlu devlet bakanlığının hizmetlerini birleştirmek amacıyla 8 Haziran 2011’de 27958 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) kurulmuştur¹³. Aynı KHK çerçevesinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde SHÇEK yerine Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Yeni bakanlığın bünyesinde bu genel müdürlük yanısıra Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü,

13 Bakanlığın kuruluşu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Resmi Gazete, Sayı. 27958, Mükerrer Sayısı, 8 Haziran 2011, (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-1.pdf>) Erişim: 05.02.2014.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM)¹⁴ biçiminde teşkilatlanma sağlanmıştır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığının 633 sayılı KHK'de belirtilen görevleri arasında; aile yapısı ve değerlerini korumak, çocukları her türlü istismardan korumak, kadınlara karşı ayrımcılığı önlemek, engelli ve yaşlıları her türlü ihlam ve dışlanmaya karşı korumak yanısıra yoksullukla mücadeleye ilişkin ulusal politika ve stratejilerin belirlenmesi ve koordine edilmesi, toplumun sosyal yardım ve korunmaya muhtaç kesimlerine yönelik kamu kuruluşları veya gönüllü kuruluşlarca sağlanan sosyal desteklerin ilke ve usullerini belirlemek, sosyal yardım faaliyetlerini düzenli ve etkin biçimde yürütmek de bulunmaktadır.

Türkiye'de yoksullukla mücadelede büyük önem taşıyan sosyal yardımların 2003-2012 dönemindeki gelişimine bakılmadan önce çeşitli kurumlar tarafından gerçekleştirilen sosyal yardımların uygulama biçimlerine de değinmek gerekmektedir. Bu bağlamda sosyal yardımların uygulamasına bakıldığında üç temel mekanizmadan söz edilebilir (DPT, 2007: 2-15);

- Gelir ve istihdam durumuna bakılmaksızın yapılan evrensel yardımlar.
- Sosyal sigortalar sistemi.
- İhtiyaç tespitine dayalı ya da gelir ile orantılı yardımlardır¹⁵.

Biz burada daha çok Türkiye'de sosyal yardımlarda belirgin artışın olduğu ve yoksulluğun görece azaldığı 2003-2012 döneminde önce SYDTF ve daha sonra Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde SYGM koordinesinde gerçekleştirilen ve güncel verilerine ulaşabildiğimiz sosyal yardımlar üzerinde duracağız. Bu bağlamda SYGM'nin gerçekleştirdiği değişik amaçlı sosyal yardım biçimleri aşağıdaki gibi belirtilebilir (ASPB, 2013: 113-136);

- Periyodik yardımlar,
- Sağlık yardımları (Tedavi gideri destekleri ve şartlı sağlık yardımları (ŞSY)),
- Engelli ihtiyaç yardımları
- Eğitim yardımları (eğitim materyali yardımları; öğrenci barınma, taşıma iaaşe v.b. yardımları; yüksek öğrenim bursları; şartlı eğitim yardımları; taşınmalı sistem öğle yemeği yardımı; ücretsiz kitap yardımı ve engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması).

¹⁴ SYDTF, kurulduğu 1986'dan 09.12.2004'e kadar Başbakanlığa bağlı bir birim olarak (Fon Genel Sekreterliği) faaliyetlerini yürütmüştür. 09.12.2004 tarihinde 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunla Fon Genel Sekreterliğinin bir Genel Müdürlük olarak yapılandırılmış, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı oluşturulduktan sonra Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Bkz: (<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/11781/SYGM-Tarihce>). Erişim: 05.02.2014.

¹⁵ İhtiyaç tespitine dayalı sosyal yardımlar, hedeflenmiş yardımlar olarak da adlandırılır. Bu yardımlar, üç ana grup altında toplanabilir. Bu yardımlardan birincisi, belirli bir asgari standardın altında olan tüm bireylere nakit desteği sağlayan genel yardım programlarıdır. İkinci grupta yaşlılar, özürlüler, kimsesizler veya işsizler gibi belirli gruplara nakit desteği sağlayan programlardır. Üçüncü grup sosyal yardımlar ise konut, eğitim ve sağlık hizmeti gibi belirli mal ya da hizmetler karşılığında aynı veya nakdi şekilde verilen bağlı yardımlardır.

- Aile destek yardımları (gıda yardımları, yakacak yardımları, barınma yardımları)
- Sosyal ve özel amaçlı yardımlar (aşevi faaliyetleri, doğal afet destekleri, diğer muhtelif sosyal yardımlar)
- 2022 sayılı kanun kapsamındaki yardımlar (65 yaş üstü aylığı, bakıma muhtaç engelli ve engelli yakınlarına ödemeler ve slikozis hastalığı ödemeleri)
- Genel Sağlık Sigortası gelir testi (eski yeşil kart uygulaması)
- Eşi vefat etmiş dul kadınlara yönelik düzenli nakit desteği ve diğer destekler.

Ayrıca SYGM, proje destekleri vermekte ve TOKİ işbirliğinde sosyal konut projeleri de bulunmaktadır. SYGM'nin proje destekleri iki biçimde verilmektedir. Bunlardan ilki Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi (KASDEP) olarak bilinmektedir. Diğer destekleri ise Genel Proje Destekleri biçimindedir. Bunlar da gelir getirici projeler; sosyal hizmet projeleri (engellilere, sokak çocuklarının rehabilitasyonuna yönelik, sosyal market projeleri); toplum kalkınması projeleri ve geçici istihdam projeleri olarak sıralanabilmektedir.

6.1. Periyodik Yardımlar ve Sağlık Yardımları

SYGM tarafından gerçekleştirilen sosyal yardımlardan, yukarıda belirtilen periyodik yardımlar ve sağlık yardımlarının 2003-2012 dönemindeki gelişimi Tablo 8'de görülmektedir. Periyodik yardımlar, SYDTF'de toplanan kaynakların SYGM eliyle Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına (SYDV) aktarılması ile muhtaç vatandaşlara ulaştırılan yardımlardır. Bu yardımlar vakıfların cari harcamaları ile muhtaç/yoksul vatandaşların her türlü ihtiyacının mahallinde karşılanması amacıyla il/ilçe SYD vakıflarına periyodik olarak nüfus, sosyo-ekonomik gelişmişlik durumu ve SYDV uygulamaları (11 ayrı kriter) dikkate alınarak fondan her ay yapılan aktarımlardır. 2002-2005 döneminde SYD Vakıflarına her ay 9 milyon TL aktarılırken 2005'de ayda 22,5 milyona yükseltilmiştir. 2012'de aylık aktarılan tutar 69 milyon TL düzeyine ulaşmıştır (ASPB, 2013: 120). Nitekim Tablo 8'de görüldüğü üzere aylık aktarılan tutarların artması ile bu tür yardımlar da düzenli biçimde artış göstermiştir.

Sağlık yardımları bağlamında ise tedavi giderlerine yönelik destekler ve şartlı sağlık yardımları sağlanmaktadır. Tedavi destekleri yeşil kart vizesi dolmamış vatandaşların yeşil kartla karşılanmayan ilaç ve tedavi giderlerinin karşılanması biçimindedir. Şartlı sağlık yardımları, nüfusun en muhtaç kesimine dâhil ailelerin çocuklarının temel sağlık hizmetlerine erişebilmesini hedefleyen yardımlardır. Bu bağlamda 0-6 yaş grubu çocukları, gebe kadınları ve lohusalık dönemindeki anneleri kritik dönemlerinde temel sağlık hizmetlerinden yararlandırmak amacıyla, bu yardımın koşullarını taşıyan aileler için sağlık muayenesi yaptırmak koşuluyla doğrudan annelere verilmektedir (ASPB, 2013: 121).

Tablo 8 Periyodik Yardımlar ve Sağlık Yardımlarının Gelişimi (2003–2012, Bin TL)

Yıl	Periyodik Yardımlar	Sağlık Yardımları*		
		Tedavi Destekleri**	Şartlı Sağlık Yardımları	Toplam
2003	108.964	-	-	40.358
2004	158.617	-	-	51.362
2005	194.052	-	-	23.632
2006	221.602	4.382	5.455	9.838
2007	295.112	4.740	96.610	101.349
2008	423.730	3.475	118.849	122.323
2009	459.982	1.996	138.781	140.777
2010	538.449	2.625	73.731	76.356
2011	596.635	11.237	143.303	154.539
2012	644.907	481	191.231	191.713

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDGM, 2006-2012 Faaliyet Raporları.

* 2002-2006 döneminde sağlık yardımlarından SYD Vakıflara gönderilen tutarlardır. Bu dönemde Sağlık Bakanlığına bu amaçla aktarılan tutarlar dahil değildir.

**2006 sonrası tedavi destekleri içinde engelli tedavi destekleri de bulunmaktadır.

Bu tür şartlı sağlık yardımları 0-6 yaş grubundaki çocuklarda 2012 yılında aylık 30 TL, gebelik yardımı alan anne adayları için aylık 30 TL, doğumun hastanede yapılması halinde bir defaya mahsus olmak üzere 70 TL olarak belirlenmiştir. Tabloda görüldüğü gibi 2006'da bu tür yardımların azalmasında ayakta tedavi gören yeşil kartlı hastalar için ödenen tedavi ve ilaç giderlerinin 3816 nolu yeşil kart kanunu kapsamına alınması etkili olmuştur (SYDGM, 2007: 78).

6.2. Engelli İhtiyaç Yardımları

Yoksul engelli vatandaşların topluma uyumunu kolaylaştıracak araç ve gereçlerin temin edilmesine dönük sosyal yardım türüdür. Engelli vatandaşların protez, işitme cihazı, sakat arabaları, araç-gereç ihtiyaçları v.b. bu kapsamda yer almaktadır.

Engelli ihtiyaç yardımlarının 2006-2012 dönemi gelişimi de Tablo 9'da görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi bu tür yardımlarda genel olarak azalma görülmektedir. Bu tür yardımların azalmasında sivil toplum kuruluşlarının (STK) bu alandaki sosyal sorumluluk faaliyetlerinin artması yanısıra kamu tarafından sunulan yaşlı ve engelliler için evde bakım hizmetlerinin artmasının etkili olduğu söylenebilir.

Tablo 9 Engelli İhtiyaç Yardımlarının Gelişimi (2006–2012, TL)

Yıl	Kişi Sayısı	Aktarılan Kaynak
2006	1435	1.994.745
2007	1718	1.673.976
2008	1353	1.754.075
2009	462	1.206.479
2010	366	707.907
2011	410	991.600
2012	10	97.772

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDGM, 2006-2012 Faaliyet Raporları.

6.3. Eğitim Yardımları

Eğitim yardımları kapsamında eğitim materyali yardımları, öğrenci barınma, taşıma ve iaae yardımları, yüksek öğrenim bursları, şartlı eğitim yardımları, taşınmalı sistem öğle yemeği yardımı, ücretsiz kitap yardımı, engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması ve diğer eğitim yardımlarından oluşmaktadır. Bunların bir kısmı doğrudan SYGM tarafından gerçekleştirilirken bir kısmı Milli Eğitim Bakanlığına transferler biçiminde gerçekleşmektedir.

Eğitim yardımları SYGM tarafından her öğretim yılı başlangıcında dar gelirli ailelerin ilk ve orta öğretimde okuyan çocukları için yapılmakta, önlük, çanta ve kırtasiye gibi okul ihtiyaçlarının karşılanması için Fon'dan Vakıflara yörenin nüfusu, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi göz önüne alınarak kaynak aktarılmaktadır. Ekonomik ve sosyal yoksunluk içerisinde bulunan ailelerin eğitim çağındaki çocuklarına yönelik olarak sağlanan eğitim yardımları, SYDTF'nin yardım faaliyetleri içerisinde büyük yer tutmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) transferler bağlamında değerlendirilen yardımlar ise ücretsiz kitap dağıtımını yardımı, taşınmalı sistem öğle yemeği yardımı, özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin okullarına ücretsiz taşınması çerçevesinde yapılan yardımlardan oluşmaktadır.

Eğitim yardımlarının 2003-2012 dönemindeki gelişimi de Tablo 10'da görülmektedir. Tabloda görüldüğü gibi, 2003 yılından 2012 yılına varıncaya kadar toplam eğitim yardımlarının yaklaşık 5 katına çıkmasında şartlı eğitim yardımları, ücretsiz kitap dağıtımını yardımı, barınma, taşınmalı eğitim ve öğle yemeği yardımlarının artmasının önemli etkisi olmuştur.

Tablo 10 Eğitim Yardımlarının Gelişimi (2003–2012, Bin TL)

Yıl	Eğitim ve Kırtasiye Yardımları	Şartlı Eğitim Yardımı	Yüksek Öğrenim Öğrenci Bursları	Ulaşım, Barınma, İaae v.b. Yardımlar	MEB Transferler			Toplam*
					Ücretsiz Kitap Yardımı	Öğle Yemeği Uygulaması	Engelli Öğrencilerin Ücretsiz Taşınması	
2003	-	65.179	113.879	10.227	-	65.179	-	222.557
2004	153.650	99.077	126.803	30.000	153.650	99.077	-	476.866
2005	175.000	117.806	92.750	50.000	175.000	117.806	-	616.924
2006	50.000	240.270	58.076	50.000	198.000	152.000	-	699.893
2007	70.000	224.456	11.629	899	209.000	160.000	21.075	697.061
2008	96.153	290.641	6.139	2.604	217.000	167.000	29.276	808.816
2009	181.858	345.057	3.013	8.628	235.000	180.000	37.737	990.894
2010	92.106	267.112	1.321	15.557	250.000	190.000	48.480	889.857
2011	103.443	397.486	297	9.747	265.000	200.000	60.590	1.040.116
2012	117.544	501.490	50	3.070	265.000	235.000	77.304	1.251.687

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDGM, 2007 ve 2012 Yılı Faaliyet Raporları.

* Diğer eğitim yardımları (2010-2012) ve diğer transferler (2010) nedeniyle toplam rakamı daha yüksek çıkmaktadır.

Ayrıca Başbakanlık Bursu olarak da bilinen ve 1989 yılından bu yana Fonun yürüttüğü yüksek öğrenim öğrencilerine yönelik burs programı 2003-2004 öğretim yılından itibaren Kredi-Yurtlar Kurumu'na devredilmiştir. Eski öğrencilerin burslarının ödenmesine devam edilmiş, 2007 yılından itibaren bu nedenle bu bursların ağırlığı görece olarak azalmıştır.

SYGM tarafından yapılan eğitim destekleri içinde yer alan şartlı eğitim yardımları, çok yoksul ailelerin çocuklarının temel eğitim hizmetlerine tam olarak erişimini hedef alan bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak amacıyla yapılmaktadır. Bu kapsamda ihtiyaç sahibi ailelere, çocuklarını düzenli olarak okula göndermeleri şartıyla her ay eğitim yardımı verilmektedir. Bu uygulama, MEB ile yapılan protokol çerçevesinde yürütülmektedir. Kız çocuklarının okullaşma oranları ile ilköğretimden ortaöğretime geçiş oranlarını artırmak amacıyla, kız çocuklara ve ortaöğretime devam eden öğrencilere verilen yardım miktarları daha yüksek tutulmaktadır (SPAB, 2013: 123).

6.4. Aile Yardımları

Muhtaç yoksul kişilere ulaştırılan aile yardımları; gıda yardımı, yakacak yardımı ve barınma yardımı biçiminde verilmektedir. Bu çerçevede yoksul vatandaşlarımızın temel ihtiyaçlarının karşılanması için dini bayramlar öncesi SYDTF'den Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına gıda yardımı amaçlı kaynak gönderilmektedir. İhtiyaç sahibi ailelere bedelsiz yakacak yardımı, 2003'den itibaren Türkiye Kömür İşletmeleri'nden sağlanan kömürün ihtiyaç sahibi ailelere (aile başına 500 kg) dağıtılmasıyla gerçekleştirilmektedir. Kömürün illere kadar ulaştırılması Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından sağlanmaktadır. İlçelere ve köylere dağıtımı, Valiliklerin sorumluluğunda Vakıflar tarafından gerçekleştirilmektedir. SYGM, kömürlerin yoksullara ulaştırılmasındaki nakliye ve hammaliye bedellerini de karşılamaktadır. Barınma yardımları da oturulmayacak derecede eski, bakımsız ve sağlıklı evlerde yaşayan yoksul vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için aynı ve nakdi olarak yapılmaktadır.

Tablo 11 Aile Yardımlarının Gelişimi (2003–2012, Bin TL)

Yıl	Gıda Yardımları	Yakacak Yardımı (Aile Sayısı)	Yakacak Yardımı (Ton)	Yakacak Yardımı (Kömür-Nakliye)	Barınma Yardımları	Toplam*
2003	35.279	1.096.488	649.818	8.016*		38.276
2004	55.121	1.610.170	1.052.379	7.507*		55.927
2005	89.983	1.831.234	1.329.676	7.527*		93.425
2006	149.482	1.773.628	1.351.514	4.019	920	154.627
2007	140.000	1.894.555	1.434.163	5.872	2.503	149.259
2008	218.447	2.247.556	1.828.067	6.615	40.095	265.159
2009	378.953	2.250.210	1.907.157	9.126	50.002	438.081
2010	92.364	2.183.054	1.957.495	6.350	14.842	113.557
2011	106.356	2.166.180	2.036.672	3.431	29.290	139.077
2012	131.372	2.103.324	1.992.546	2.490	49.831	183.438

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDGM, 2006-2012 Yılları Faaliyet Raporları.

* 2003-2007 dönemi yakacak, barınma ve çeşitli sosyal yardımların toplamı birlikte verildiği için toplam rakamı mükerrerliği önleyecek biçimde verilmiştir (bkz: 2006 yılı faaliyet raporu, s. 130).

Aile yardımları kapsamındaki gıda ve yakacak yardımlarının 2003-2012 dönemindeki gelişimi Tablo 11'de görülmektedir. Gıda yardımları; tabloda görüldüğü gibi, 2003'de yaklaşık 35,2 milyon TL iken 2009'da yaklaşık 379 milyon TL'ye ulaşmıştır. Kamuoyu ve medyada daha fazla görünen bu tür yardımların 2009'da çok fazla yükselmesinde küresel ekonomik krizin etkisini azaltmak amacının da etkisi bulunmaktadır. Nitekim bu tür yardımlar, 2010'da görece azalmış, 2012 sonunda ise 131 milyon TL civarında gerçekleşmiştir. Yine tabloda görüldüğü gibi 2003'de yaklaşık 1,1 milyon aileye yaklaşık 650.000 ton kömür dağıtılmış, 2009 küresel ekonomik krizi sırasında yakacak yardımı sağlanan aile sayısı 2,250 milyona ulaşmış ve toplamda 1,9 milyon tonu aşan miktarda kömür dağıtılmıştır. Seçimler öncesi tartışmalara neden olan yakacak yardımlarından yararlanan aile sayısı 2010 sonrası görece azalmış, kışlık yakacak yardımı miktarı 2010-2012 döneminde yılda yaklaşık 2 milyon ton olmuştur. Barınma yardımları ise 2009 yılına kadar görece olarak yükseldikten sonra 2010 ve 2011 yıllarında görece gerilemiş, 2012 yılında ise 5372 kişiye yaklaşık 50 milyon TL düzeyinde yardım verilmiştir.

6.5. Sosyal ve Özel Amaçlı Yardımlar

Bu çerçevede verilen yardımlar arasında aşevi faaliyetlerine yönelik yardımlar, doğal afetler ve terörden zarar görenlere yönelik münferit acil yardımlar ve diğer muhtelif yardımlar bulunmaktadır. Bu tür yardımların 2006-2012 döneminde gelişimi de Tablo 12'de görülmektedir.

Tablo 12 Sosyal ve Özel Amaçlı Yardımların Gelişimi (2006-2012, TL)

Yıl	Aşevi Yardımları	Afet Destek Yardımları	Muhtelif Sosyal Yardımlar	Toplam
2006	4.937	12	193	5.142
2007	6.590	676	206	7.472
2008	10.569	2.016	493	13.078
2009	8.653	4.115	23.792	36.560
2010	8.602	6.315	3.304	18.222
2011	10.823	17.245	13.308	41.376
2012	11.182	26.939	9.708	47.830

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDGM, 2006-2012 Yılları Faaliyet Raporları.

Tablo 12'de görüldüğü üzere sosyal ve özel amaçlı yardımların da bu dönemde arttığı görülmektedir. Özellikle 2009 yılında küresel krizin etkisiyle muhtelif sosyal yardımlarda belirgin bir artışın olduğu da dikkati çekmektedir.

Bu noktada belirtmek gerekir ki, 2011 yılında ASPB kurulduktan sonra 2012 yılı itibarıyla 2022 sayılı kanun çerçevesinde 65 yaş üstü yoksullara aylık bağlanması çerçevesinde 1,046 milyar TL, 18 yaş üstü engellilere ve engelli yakınlarına (fiilen engelliye bakmak koşulu ile) aylık bağlanması ve bakım harcamaları çerçevesinde yaklaşık 1,9 milyar TL ve slikozis hastalığı için 1,2 milyon TL civarında ödeme 1228355 kişiye sağlanmış ve bu kanun kapsamında toplam ödeme tutarı 2,9 milyar TL'yi aşmıştır. Ayrıca 2012 yılında geçilen genel sağlık sigortası (GSS) sistemi çerçevesinde ASPB sosyal ödemeleri içinde yer alan eski yeşil kartlı muhtaç kimselere

yapılan ödemeler 2012'de yaklaşık 3,650 milyar TL olmuş ve bakanlığın diğer prim ödemeleri 363 milyon TL olmak üzere (bunun 66,4 milyonu bulmuş ve toplamda yaklaşık 12,3 milyon sigortalı için 4 milyar TL'yi aşan tutarda ödeme yapılmıştır. Eşi vefat etmiş, muhtaç kadınlara muhtaçlıkları devam ettiği sürece aylık 250 TL ödenmesi uygulaması çerçevesinde de 2012'de 244.108 hak sahibine de yaklaşık 371,5 milyar TL ödeme yapılmıştır (ASPB, 2013: 129-136).

6.6. KASDEP ve Genel Proje Destekleri

SYDV aracılığı ile gerçekleştirilen kırsal alanda sosyal destek projelerine (KASDEP) 2004-2012 döneminde ve genel proje desteklerine 2007-2012 döneminde büyük önem verilmiş ve yoksullukla mücadelede bu destekler de önemli birer araç olmuşlardır.

2003'de başlatılan KASDEP bağlamında kırsal kesimde tarımsal üretim yapabilmek için yeterli kaynağa sahip olamayan çiftçilerin bir kooperatif biçiminde birleşmeleri sağlanarak destek verilmektedir. İl/ilçe tarım müdürlükleri ile koordineli biçimde SYDV eliyle süt sığırcılığı, damızlık koyun ve seracılık destekleri sağlanarak yoksul/muhtaç çiftçilerin gelir elde etmeleri sağlanmak istenmektedir. Kooperatifleşme için ortak sayısında alt ve üst sınırlar belirlenmekte, süt sığırı, damızlık koyun temininde her bir ortak için sığır, koyun sayısında alt sınırlar ve sera için minimum 500 m2 sınırı belirlenmektedir. Proje destekleri ile sağlanan yardımların geri ödenmesi 8 yıl (ilk iki yıl ödemesiz) olarak belirlenmiştir. KASDEP ile 2004-2012 döneminde toplam 1521 proje ve 96.462 aileye yaklaşık 943 milyon TL tutarında destek sağlanmıştır. Bu projelerde daha çok süt sığırcılığının tercih edildiği, en fazla projenin 2011'de (249 proje, 279 milyon TL tutarında destek) verildiği, seracılık alanında 2006, 2011 ve 2012'de proje verilmediği görülmektedir (ASPB, 2013: 115-116).

Genel proje destekleri bağlamında gelir getirici projeler, sosyal hizmetler, geçici istihdam ve toplum kalkınması projelerine kır-kent ayrımı yapılmaksızın destek sağlanmaktadır. Gelir getirici projelerde hayvancılık yanısıra meyvecilik de desteklenmektedir. Hayvancılıkla ilgili projelerde geri ödeme iki yılı ödemesiz 8 yıl, meyvecilik projelerinde ise ilk 5 yılı ödemesiz toplam 11 yıldır. Geri ödemesiz sosyal hizmet projeleri ve diğer genel projeler ile dezavantajlı grupların dışlanma riskinin azaltılması, sosyal adaletin sağlanması, sokakta yaşayanlar, çocuk işçiler, engelliler, yaşlılar ve korunmaya muhtaç kadınların desteklenmesi, işsiz gençler ve yoksullara sağlanan düşük maliyetli sosyal hizmetlerin yaygın hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Genel proje desteklerinde gelir getirici projelere daha fazla kaynak ayrılmakta, sosyal hizmetler ve toplum kalkınması projeleri kaynak kullanımında ikinci ve üçüncü sırada gelmektedir. Bununla birlikte toplum kalkınması projeleri 2011'de ikinci sırada yer alırken 2012'de ilk sırada kaynak sağlanan proje destek türü olmuştur. Genel proje destekleri bağlamında da 2007-2012 döneminde toplam 14.280 projeden yaklaşık 1,2 milyon kişi yararlanmış ve 436 milyon TL tutarında proje desteği sağlanmıştır. (ASPB, 2013: 117-119).

6.7. SYGM-TOKİ Sosyal Konut Projesi

Bu proje kapsamında yoksul vatandaşlara dönük 45 m² ve 65 m² olarak planlanan sosyal konutların sağlanması amaçlanmaktadır. Bu projenin maliyetinin 1 milyar TL olarak tahmin edilmektedir. TOKİ'nin 30 ay içinde bitireceği konutları SYDTF'ye teslim etmesi, fonun konut bedellerini teslimden sonra 5 yılda ödemesi, %50 engellilere sosyal konutlarda %10 kontenjan sağlanması öngörülmüştür. Hak sahiplerinden kefil ve peşinatın alınmaması çerçevesinde geri ödeme 270 ayda ödenebilecektir. Bu proje çerçevesinde 2012 yılında fondan toplam 210 milyon TL tutarında bir kaynak TOKİ'ye aktarılmıştır (ASPB, 2013: 119).

Bu bilgiler ışığında 2003-2012 döneminde yapılan sosyal içerikli yardımların türlerine göre toplam düzeyde gelişimini de Tablo 13'de gösterebiliriz.

Tablo 13. Sosyal Yardım Harcamalarının Türlerinin Gelişimi (2003–2012, Bin TL)

Yıl	Periyodik Yardımlar	Sağlık Yardımları	Eğitim Yardımları	Aile Yardımları	Sosyal Yardımlar	KASDEP	Genel Proje Destekleri	Toplam
2003	108.964	40.358	222.557	38.276	4.530	-	-	414.685
2004	158.617	51.362	476.866	55.927	6.698	87.427	-	836.897
2005	194.052	23.632	616.924	93.425	4.575	113.025	-	1.045.633
2006	221.602	11.833	699.893	154.627	5.142	85.234	-	1.178.331
2007	295.112	103.023	697.061	149.259	7.472	116.627	34.345	1.402.899
2008	423.730	124.077	808.816	265.159	13.078	67.294	83.345	1.785.499
2009	459.982	141.984	990.894	438.081	36.560	104.460	87.738	2.259.699
2010	538.449	77.064	889.857	113.557	18.222	89.803	43.591	1.770.543
2011	596.635	155.531	1.040.116	139.077	41.376	279.121	106.296	2.358.152
2012	644.907	191.811	1.251.687	183.438	47.830	92.654	81.172	2.493.499
Toplam	3.642.050	920.675	7.694.671	1.630.826	185.483	942.991	436.487	15.453.183
Pay	%23,6	%6,0	%49,8	%10,6	%1,2	%6,1	%2,8	%100

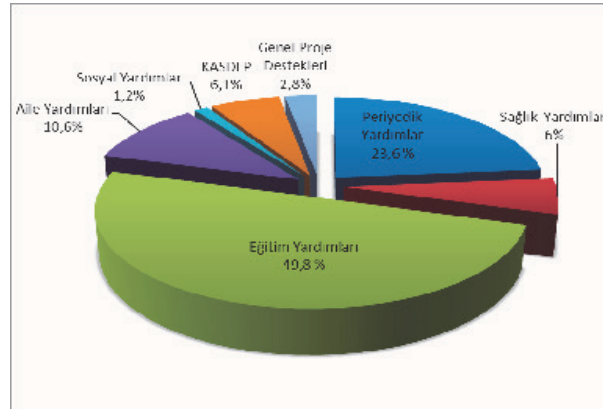
Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SYDGM, 2006-2012 Yılları Faaliyet Raporları.

Tablo 13'de görüldüğü gibi, 2003'de muhtaç ailelere sağlanan periyodik yardımlar, sağlık yardımları (şartlı sağlık yardımları ve engelli ihtiyaç yardımları dahil), eğitim yardımları (MEB transferleri ve şartlı eğitim yardımları dahil), aile yardımları ve sosyal yardımların toplamı yaklaşık 414,7 milyon TL'dir. 2003-2012 döneminde sosyal yardımlar sürekli artış göstermiş, küresel krizin olumsuz etkilerinin fazlaca hissedildiği 2009'da yaklaşık 2 milyar 260 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2010'da yardımlar görece azalarak yaklaşık 1,8 milyar TL'ye inmiş, bununla birlikte 2011 sonrası tekrar artış göstererek 2012'de 2,5 milyar TL düzeyine yaklaşmıştır. Bu dönemin tümünde sosyal yardımlar, KASDEP ve genel proje destekleri birlikte sağlanan toplam sosyal yardım miktarı 15,5 milyar TL gibi bir düzeye ulaşmıştır.

Tablo 13 ve Grafik 1'de görüldüğü gibi, dönemin tümünde ücretsiz kitap yardımı ve şartlı eğitim yardımı gibi unsurların etkisiyle sosyal yardımlar içinde en önemli payı, yaklaşık %50 payla eğitim yardımları oluşturmaktadır. Sözü edilen yardım unsurları dahil edilmediğinde bile eğitim yardımlarının görece payı azalsa bile yine de önemli bir miktarı oluşturmaktadır.

İkinci sırada yer alan sosyal yardım türü %23,6 payla periyodik yardımlar oluşturmakta; gıda yardımları, yakacak yardımları ve barınma yardımları gibi kamuoyunun ve medyanın dikkatini çeken aile yardımları ise %10 civarında bir pay almakta, sağlık yardımları ve KASDEP destekleri %10 civarında pay alırken aşevi harcamaları, doğal afet destekleri ve diğer muhtelif sosyal yardımlar %1,2 gibi düşük bir düzeyde bulunmaktadır. Bununla birlikte yeşil kart yerine gelen Genel Sağlık Sigortası ödemeleri, 65 yaş aylığı, diğer engelli, yoksul dul kadınlara ödenmeye başlayan aylıklar, gazilere ödenen aylıklar v.b. diğer ödeme unsurları, Belediyelerin, sivil toplum kuruluşlarının ve diğer özel kuruluşların sosyal içerikli yardımları ve vatandaşlarımızın dini ve insani duygularla yaptıkları yardımlar da düşünüldüğünde sağlanan sosyal yardımların azımsanmayacak boyutta olduğu söylenebilir.

Grafik 1 Sosyal Yardım Türlerinin Dağılımı (2003-2012 Dönemi, % Pay)

Öte yandan TÜİK tarafından 31 Aralık 2013'de açıklanan 2008-2012 dönemi sosyal koruma istatistikleri¹⁶de bu noktada sosyal yardımları dolaylı da olsa görmede katkı sağlayan bir gelişme olmuştur. TÜİK'in yayınladığı sosyal koruma istatistikleri, Avrupa Bütünleştirilmiş Sosyal Koruma İstatistikleri Sistemi (ESSPROS) çerçevesinde belirlenmiştir. Sosyal yardım harcamalarına göre daha geniş kapsamlı olan sosyal koruma istatistikleri; hastalık/sağlık bakımı, engelli/malül, emekli/yaşlı, dul/yetim, aile/çocuk, işsizlik, konut ve sosyal dışlanma gibi 8 alt bileşenden oluşmaktadır. TÜİK hesaplamalarına göre, sosyal koruma harcamaları toplamı 2012'de 188 milyar TL ile GSYİH'nın %13,3'nü oluşturmuştur.

Görüldüğü üzere ASPB tarafından 2012'de sağlanan 2,5 milyar TL düzeyindeki sosyal yardımlardan bu veri oldukça yüksektir. Bu bağlamda bu harcamaların tamamını sosyal yardım harcaması olarak düşünmemek gereklidir. Sadece bu harcamalar içinde yer alan dul/yetimlere dönük 16 milyar TL harcamanın (GSYİH payı %1,13), engelli ve malüllere dönük 6,5 milyar TL harcamanın (GSYİH payı %0,46), aile ve çocuklara dönük 5,8 milyar TL harcamanın (GSYİH

16 Bkz: TÜİK, "Sosyal Koruma İstatistikleri 2008-2012", **Haber Bülteni**, Sayı: 16201, 31 Aralık 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16201>). Erişim: 05.02.2014.

payı %0,41) ve sosyal dışlanma bağlamındaki 2,1 milyar TL'lik harcamanın (GSYİH payı %0,15) belirli kısımları sosyal yardım harcaması olarak düşünülebilir. Çünkü sosyal koruma istatistikleri içine emekli/yaşlı maaşları, dul/yetim aylıkları, hastalık/sağlık bakımları ve işsizlik ödemeleri gibi doğrudan sosyal yardım niteliğinde verilmeyen tüm hak sahiplerinin yararlandığı bir çok gelir/harcama unsuru girmektedir. Örneğin 2012'de emekli/yaşlı maaşları toplam 188 milyar liralık harcamanın yarısından fazlasını (99,1 milyar TL) oluşturmaktadır. Verilen sosyal koruma harcamalarının yalnızca %7,8'nin şartlı olarak verilmesi de bu durumu göstermektedir. Bununla birlikte sosyal koruma istatistiklerinin açıklanması, bu tür çalışmalar için gerekli verileri toplu halde derlemeyi sağlamakta, bu tür harcamaların düzeyini ve GSYİH'ya oranını görme ve başka ülkelerle karşılaştırma yapmayı mümkün hale getirmek bağlamında katkı sağlamaktadır.

7. SONUÇ

Türkiye ve birçok gelişmekte olan ülke, küreselleşme sürecinde ekonomik büyüme ve kalkınmalarını sağlamak istemektedirler. Bu isteklerini gerçekleştirebilme yönünde ekonomik büyümeye ağırlık verirken çoğu kez gelir dağılımı adaletsizliğinin ve yoksulluğun azaltılmasının ikinci plana atıldığı, ekonomik büyüme sonucunda refahın artacağı ve kalkınma sürecinde yoksulluğun azalacağı beklentilerine girdikleri söylenebilir. Bununla birlikte ekonomik büyüme her zaman işsizliği azaltmadığı gibi gelir dağılımı adaletini sağlama noktasında eksik rekabetçi piyasa yapıları altında mevcut sosyal adaletsizliklerin azalma değil aksine artma ihtimali de bulunmaktadır. Bu nedenle, bir gelişmekte olan ülke olarak Türkiye'nin de istikrarlı büyüme ve kalkınma sürecinde gelir dağılımı adaleti ve yoksullukla mücadeleyi şansa bırakmaması gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'yi yöneten hükümetlerin elinde gelir dağılımı adaletini sağlayabilecek, etkileyebilecek ve doğal olarak da yoksulluğu kabul edilebilir seviyelere çekebilecek çok sayıda araç bulunmaktadır. Gelir dağılımı adaletini sağlamanın en önemli yolunun yeterli gelir sahibi olmayan yoksul ve/veya işsiz insanların gelir sahibi olmasını sağlayacak istihdam politikaları ve projeler üretmek olduğu söylenebilir. Ayrıca mevcut gelir dağılımı adaletsizliğini düzeltecek biçimde gelirin daha düşük gelirli lehine çeşitli ekonomik araçlar kullanarak yeniden dağıtılması ve yoksullukla mücadele yapılması da gereklidir. Bu çerçevede örneğin yoksul kişiler ve ailelere sağlanan periyodik yardımları, sağlık yardımlarını, engelli ihtiyaç yardımlarını, eğitim yardımlarını, aile yardımlarını ve diğer sosyal yardımları artırmak bir çözüm olabilir.

Öte yandan 2003-2012 döneminde istikrarlı büyüme ve siyasi istikrar sayesinde Türkiye'de ekonomik refah artmış ve gelir dağılımı ve yoksullukla ilgili tablolarda görüldüğü üzere gelir dağılımı adaletinde nisbi bir iyileşme yaşanmış, gelir yoksulluğu anlamında önemli mesafe katedilmiştir. Bununla birlikte işsizliğin yeterince azaltılmadığı 2008 küresel krizi sonrası yoksulluğun artmaması ve yoksullukla mücadelede 2003-2008 dönemindeki kazanımların kaybedilmemesi için yoksullukla mücadele noktasında sosyal yardımlar artırılarak devam ettirilmiştir. Sosyal yardım türlerinde görülen niceliksel gelişmeler kısmında görüldüğü üzere

eğitim yardımları, sağlık yardımları ve aile yardımları yanısıra periyodik yardımlar da artışlar noktasında hükümet politikalarında bir süreklilik gözlenmiştir.

Ayrıca yoksulluğun daha fazla görüldüğü kırsal kesimde yoksulların biraraya gelerek gelir getirici ekonomik faaliyetleri gerçekleştirme amacıyla KASDEP destekleri verilmiş, kır ve kentlerde bulunan yoksul kişilere gelir getirici faaliyetlerine destek sağlanmış, sosyal dışlanmayı azaltacak, engellileri topluma ve iş hayatına katacak, kadınların ekonomik hayatta daha fazla görünmesini sağlayacak, sokakta yaşayan çocukları yoksulluktan kurtaracak toplum kalkınması projeleri ve geçici istihdam projeleri gerçekleştirilmiştir. Yoksul insanlar genel sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Yine yoksul insanlara yönelik barınma ihtiyacını karşılayacak sosyal konut projeleri hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte KASDEP ve genel proje desteklerinde olduğu gibi yoksul insanlara sürekli gelir sağlayacak, onlara insana yakışan bir geçim seviyesi ve asgari refah düzeyi sağlayacak politikaların izlenmesi ve bu bağlamda onların önüne iş fırsatları sunacak bir yapının sunulması gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin 1990'lı yıllarda olduğu gibi bütçesinin açık verdiği, dış açıklarının yükseldiği, kronik enflasyon ve yüksek faiz sarmalının ekonomiyi kontrol ettiği bir durumda sosyal yardımları istenen ölçüde artırmak kolay olmayacaktır. Bu bağlamda yoksul sayısının kalıcı şekilde azaltılması yönünde gerçekçi, süreklilik taşıyan rasyonel ekonomi politikaları izlenmesi yanısıra sağlanan yardımların amacına ulaşması da gerekmektedir. Belki klişe bir söyleyişle, yoksullukla mücadelede sosyal yardımlara alışmış ve suistimale açık bir yapının, hazırda alışmış, yoksulluğuna razı olmuş bir yapının önüne geçilmelidir. Yoksullukla mücadelede çeşitli nedenlerle (eğitimsizlik, fırsat eşitsizliği v.b.) istihdam piyasasına giremeyen ve yoksulluğuna razı olmak zorunda kalmış engelli ve diğer yoksul kişilerin önüne fırsatlar konulmalı, bir başka deyişle balık tutmak için fırsat verilmelidir. Yine yoksulluğun ortaya çıkmasına yol açabilecek ekonomik sorunlar, işsizlik ve diğer olumsuzluklara karşı pro-aktif olunmalı, işsizlik ve yoksullukla mücadelede sorun ortaya çıkıp büyüdüktan sonra mücadelenin ekonomik maliyetinin yüksek olduğu ve fırsat eşitsizliğini sürdürdüğü akıldan çıkarılmamalıdır.

8. KAYNAKÇA

- [1] ASPB, 2012 Faaliyet Raporu, ASPB Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara: 2013.
- [2] ASPB, SYGM, 2011 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara: Nisan 2012.
- [3] AKTAN, Coşkun Can, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-İş Yayınları, Ankara: 2002.
- [4] AKTAN, Coşkun Can, "Yoksulluk Sorununun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Stratejileri" Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, İstanbul: 2003, ss. 148-160.
- [5] COSKUN, M. Nejat "Türkiye'de Yoksulluk: Bölgesel Farklılıklar ve Yoksulluğun Profili", Bölgesel Gelisme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi Sempozyumu, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi, Ankara: 2005, ss. 181-198.
- [6] ÇENGELCİ, Ethem, "Sosyal Refahın Gerçekleştirilmesinde Sosyal Yardımların Rolü ve Önemi", Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Hizmet Yüksek Okulu Dergisi, Cilt: 11, Ankara, 1993, ss. 9-34.

- [7] DİNÇOFLAZ, N. Janset, Kentteki Kadının Yoksulluğu, TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- [8] DPT, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2599-ÖİK: 610, Ankara, 2001.
- [9] DPT, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT: 2742-ÖİK: 691, Ankara, 2007.
- [10] GÜVERCİN, C. Hüseyin “Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi” Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt: 57 Sayı: 2, 2004, ss. 89-95. (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/36/198/1610.pdf>) Erişim: 12 Mart 2012.
- [11] İKİZOĞLU, Musa Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak ilçesinde Ampirik Bir Araştırma, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmetler Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 2000.
- [12] KAYA, Ersin, Yoksullukla Mücadelede Avrupa’nın ve Türkiye’nin Sosyal Yardım Modeli, TC Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- [13] KERBO H. R., Social Stratification and Inequality: Class Conflict in Historical, Comparative and Global Perspective, McGraw-Hill Companies, New York: 2006.
- [14] Resmi Gazete, 633 sayılı KHK, ASPB’nin Kurulması, Sayı. 27958, Mükerrer Sayısı, 8 Haziran 2011. (<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-1..pdf>) Erişim: 05.02.2014.
- [15] SYDGM, 2006 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara: Mart 2007.
- [16] SYDGM, 2007 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Ankara: Mart 2008.
- [17] SYDGM, 2008 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Ankara: Nisan 2009.
- [18] SYDGM, 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Ankara: Nisan 2010.
- [19] SYDGM, 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Ankara: Nisan 2011.
- [20] SYGM, (<http://www.sosyalyardimlar.gov.tr/tr/11781/SYGM-Tarihce>). Erişim: 05.02.2014.
- [21] ŞENSES, Fikret, Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- [22] TİRELİ M ve D.S. Coşkun, Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye, Nobel Yayınevi, Ankara, 2009.
- [23] TÜİK, “Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2012”, Haber Bülteni, Sayı: 13594, 23 Eylül 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13594>). Erişim: 07.12.2013.
- [24] TÜİK, Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2006-2012 Dönemi Verileri. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1369) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1371) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1373) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1379) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1383) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1387) Erişim: 07.12.2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo>

- [do?istab_id=1388](http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1388) ve 1389) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1393) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1394) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1399) Erişim: 07.12.2013.
- [25] TÜİK, Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi 1994 ve Hanehalkı Bütçe Araştırması 2002-2005. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=151) Erişim: 07.12.2013.
- [26] TÜİK, “Hanehalkı İşgücü İstatistikleri”, Haber Bülteni, Ağustos 2013, Sayı: 13628, 15 Kasım 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13628>). Erişim Tarihi: 07.12.2013.
- [27] TÜİK, “Sosyal Koruma İstatistikleri 2008-2012”, Haber Bülteni, Sayı: 16201, 31 Aralık 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16201>). Erişim: 05.02.2014.
- [28] TÜİK, Ulusal Hesaplar, (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=997) Erişim:07.12.2013.
- [29] TÜİK, “2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, Haber Bülteni, Sayı : 3, Ankara: 06 Ocak 2011. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=6365>) . Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=465) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=469, id=470 ve id=471) Erişim: 07.12.2013. (http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=475). Erişim: 07.12.2013.
- [30] TÜİK, “Yoksulluk Çalışması 2012”, Haber Bülteni, Sayı: 16023, Ankara, 06 Aralık 2013. (<http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=16023>). Erişim: 07.12.2013.
- [31] ÜZÜMCÜ, Adem.” Küresel Ekonomik Kriz Ortamında Türkiye’de Ekonomik İstikrar ve Kalkınmanın Sağlanmasında Sosyal Girişimciliğin Önemi ve Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) Katkıları”, VI. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, Bildiriler (Editörler: A. Akdemir ve Diğerleri), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İİBF, Çanakkale: 23–25 Ekim 2009, ss. 351–379.